

MAGYAR

PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI

FIGYELMEZŐ.

MÁSODIK ÉVFOLYAM.

Negyedik füzet.

1871.

April.

I.

C. H. Spurgeon jellemrajza.

A „Figyelmező“ mult évi folyamában talán figyelmet sem keltőleg olvadt le a többi fontosabb érdekű tárgyak mellett egy két levelet is alig magába foglaló cikk ily cimirattal: „C. H. Spurgeon életrajza.“ Megvallom, nem csudálkoznám rajta, mert az ott előhordott száraz életrajzi vázlatok, csak mint halvány s élettelen fénykép mentek a személy előtt. Spurgeon-nak nem élet — hanem jellemrajzát kellett volna adnom, s honnan merithetném én ezt máshonnan, mint műveiből, s művei által eszközölt eredményekből. Őszintén megvalva, nézeteim, egyéni meggyőződéseim, igen sok tekintetben az övéivel merőben ellentétesek, de tisztelettel meg kell hajolnom ama lelki erő előtt, mely ez ifju szónokot Európa első egyházi szónokává emeli, mert ő a szó teljes értelmében „regit dictis animos, et pectora mulcet.“ Ismerve az angol nép vallásos kedélyét, fölhozhatjuk, hogy a külső körülmények is kedvező befolyással birtak lelki világa fejlesztésére, s lehet, hogy más viszonyok közt nem magaslott volna ki enyire, — de nekünk csak a tények vizsgálatára kell szoritkoznunk, s nem a feltevések

PROT. EGYH. ÉS ISK. FIGYELMEZŐ.

ingadozó lábain tévedeznünk. A tények szerint ítélünk róla, s őt kora „aranszáju Jánosának“ méltán nevezhetjük.

Életrajzában említők, hogy amint a 30 éves férfi Londonban megjelent, szónoklata erejével roppant hatást idézett elő, ugy anyira, hogy a legtéresebb termek is szűkké váltak. Hivei alig harmadfél évi időköz alatt önkénytes adakozás folytán egy oly templomot emeltek, mely ma már Londonnak egyik kiváló disze. A megnyitási ünnepély valóban nagyszerű volt, s megérdemli, hogy ha nem is apró részletekben, de legalább vázlatilag ismerjék olvasóink.

Az 1861-dik év mártius hava 26-kán estve vólt a megnyitási ünnepély. Többre ment három ezernél azok száma, kik mint az építésben résztvevők, a templomban megjelentek. Az ajtóknál a pénzszedők órákig el valának foglalva, mert még ekkor is többen járulni kívántak a templom szükségleteinek fedezésére.

A megnyitás egy alkalmi ének buzgó elzengése után elkezdődvén: a jelen alkalomra választott elnök Havelock Henrik állott föl, ő elfogult hangon említé, hogy még ily gyülekezet sohasem jött össze a nagy Londonban. Neki most nem kell szavakat keresnie, helyette csak a tény beszéljen. Csak szét kell tekinteni a nagyszerű épületben: mindenki rögtön meggyőződhetik arról, hogy itt Isten kegyelme működött. Ily rendkívüli esemény az ujkor egyháztörténeben még nincs följegyezve. Harmadfél évvel ezelőtt az építkezést csaknem minden anyagi segédeszköz nélkül félelemmel s reszketéssel kezdték el, de az Ur soha nem hagyta őket magokra. Említette, hogy sokan az építkezés kezdete alkalmával e buzgóságot szalma lángnak, az építkezőket „rajongóknak“ keresztelték el. Ime, az ő rajongásuk minő szép eredményt mutat föl. A templomépítés költsége, ha már fedezve van, a buzgóság azért ne merüljön ki. A hivek adakozzanak továbbra is, hogy az ifju papok képzése kevesebb költségbe kerüljön.

Ezután Spurgeon foglalta el a székét, s különösen kiemelve a nők áldozatkészségét, kik női munkákból bazárt is rendezve, kevés idő alatt 12,000 forintot (1,200 font) tettek le a közügy oltárára, azt mondja, hogy ő sohasem kételkedett a jó siker felől, sőt

örömmel tapasztalta, miszerént a szükség növekedésével a segítség is gyarapodott, anyira, hogy ez őt szinte bámulatba ejtő. S a legközelebbi négy hét alatt is, a világ minden részéből jöttek adományok, s heti beszédeinek olvasói őt a legszívesebben buzditották, bátorították. Köszönetet mond mindenkinek egyetemlegesen; szeretné, ha azt mindenkinek személyesen fejezhetné ki.

Tucker (lelkész a Camden Road-i templomban) lépett ezután föl. Előre bocsátva, hogy mily nehézségeket kellett Spurgeonnak leküzdenie, hogy minden adósságtól menten nyithassa meg „a fővárosi sátort,“ dicséri ennek nemcsak terjedelmét, de egyszersmind szépségét is. Más igehirdető számára talán nagy vólna; az ő templomába 1100-an férnek el, de Spurgeon beszédeire még ezen, több ezer emberre épült hajlék is kicsiny. Ő Spurgeon fölléptét, mint idősebb ember kezdettől fogva nagy érdeklődéssel kísérte; most tehát nemcsak az épület nagyszerűsége fölött mondhatja ki dicsérő elismerését, hanem főképen azért, mert tudja, hogy ebben minő tan fog hirdettetni. A Krisztus engesztelő áldozata; s a hit általi igazulás az ő tanának sarkpontja. Nem a hírcikkekre, nem az erkölcsi törvények tábláira, nem a keresztség medencéjére, hanem a megváltóhoz utasítja a hívőt. Jobbról és balról ott lesznek ugyan mindazok, de közbül Krisztus áll az ő keresztyével, mindenfelé árasztván kegyelmének sugárait; ő nem predikál mást, mint a Krisztust, azt pedig, aki mefeszítettett. Itt aztán kiterjeszkedik kárhóztatva a szabadelvű theologusokat, s azt mondja, hogy inkább lenne a római egyháznak tagja, a ki mindent elhisz, mintsem hogy azok sorához csatlakozzék, kik a merev tagadás szirtjein szédelegnek“ sat.

Eztán még hárman beszéltek, mindanyia kiemelvén Spurgeon fáradhatlan munkásságát, ernyedetlen buzgalmát, ki is aztán röviden az adományok elsorolásához fogott. Ezt bevégezvén, köszönetet mondott az építőmesternek, kit a gyülekezet megéltzett, s végül ezen szavakkal ajánlotta magát hivei szeretetébe:

„Most már, barátaim, arra kérek benneteket, hogy ma este érettem forróbban könyörögjetez mint másszor. Hogy birjam én el egymagam e terhet vállaimon? Most már nem kell építtetnem, nem a hajó kiindítása fog kérdéshben, ezentul azt kormányoznom

kell. S vajon képes vagyok-e e nagy feladat teljesítésére. Hogy járjak én gyenge gyermek, ifju ember e nép előtt? Légyen áldott a nagy Isten, mert ő ad választ az én kérdéseimre: „az én erőm támogat tégedet erőtlenségemben.“ Az a kéz, mely eddig bennünket vezérelt, nem rövidül meg. Az a szem, mely eddig reánk nézett, nem homályosodik el. Igérete nem változik meg. Ma vettük az ő hűségének zálogát, s jövő jószágának előízét élveztük. Ma én az Ur nevében terjesztem ki zászlómat. Eddig e helyet Jehova-Jiréhnek, mától fogva Jehova-Nissi-nek nevezzük, mert itt bontottuk ki az Ur lobogóját. De testvéreim, könyörögnünk kell a jövőre is áldásaiért, mert különben nem részesülhetünk azokban. Ha valaha könyörögtetek értem, könyörögjeteek különösen ma. Oh kedves testvéreim, kiknek szivén én oly sokszor ujjá születtem, — ti, kik engem oly türelmesen hallgattatok, s tőlem vigasztalást nyertetek, ne, óh ne feledjete el engem. Ha tőlem megvonjátok könyörögeseiteket, s ha ennek folytán az Ur elvonná tőlem az ő lelkét, nem lenne nálam szánandóbb ember, másfelől a legboldogabbnak mondhatom magamat, ha karjaitokon hordoztok, s ha az Ur lesz erőm és paizsom. Csak azt ígérhetem, hogy evangéliomát terjesztem, jól tudja az Ur, hogy anyit fáradoztam ez ügyben, menyi csak egy embertől kitelhetik, de hiszem, hogy imádságtoktól ösztönöztetve több erőm lesz viaskodni Istennel az emberekért, több erőm lesz viaskodni az emberekkel a nagy Istenért. Ajánljatok engem ma az Ur kegyelmébe; ha valaha épültetek, vigasztalódtatok általam, kérlek, ajánljatok ma engem az Ur pártfogásába, s különösen ti, én lelki fiaim s leányaim, kiket én szültem a szentlélek ereje által, ti kiket én visszahívtam a bűn örvényétől, ti kik a kietlen pusztán bolyongtatok, mignem egyszer találkoztatok Jézussal a Musik Hall-ban (egy nagy zeneterem Londonban, hol Spurgeon többizben predikált) az Exeter Hallban sat. különösen ti könyörögjeteek értem . . . mert ha én elesném, menyire megszégyenitené elestem a szentegyházat, mily gyalázat, ha lekipásztortok vétkeznék. Nagy Isten, a te igéreteidbe helyezett bizalommal állunk meg ma előtted, a te szent lelkedet ne vedd el mi tőlünk.“ . . Eztán köszönetét nyilvánítá a másodelnök iránt, ki is ezt viszonzván, azt mondá, hogy ő még szebb látványnak nem vólt tanuja. Nézete szerint Spurgeon az an-

gol anyaszentegyházzal több jót tett, mint bárki is. Működése csodával határos. Azt hiszi, hogy Spurgeonban Isten csodát állított elő, hogy általa előmozdítsa az ő uralkodását. Két év alatt, anyit vitt ki, mit tizen tíz év alatt sem hajthattak volna véghez. Ő tehát tiszta lelkiösmerettel ajánlja Spurgeont a hivek könyörgésébe, vajha lelkipásztoruk mindvégig erősen állana a kegyelemben.

A megnyitási ünnepély, melyet terünk szűk volta miatt csak igen kivonatossan közölhetünk, még ezzel nem ért véget, mert más napra azaz márt. 27-kére, egybe voltak hive a szomszédos egyházak lelkészei s tagjai is. Négy ezret meghaladó gyülekezetet foglalt most magában a „fővárosi sátor.” A szószék körül a lelkészek ültek.

Éneklés és könyörgés után az elnök említé, hogy ez új templom Isten dicsőítésére szenteltetett föl. Örvend, hogy most e helyen minden megkülönböztetés nélkül több egyház képviselői gyűlhettek egybe, avégre, hogy Spurgeon iránt őszinte elismerésüket nyilváníthatják ki, mert egyedül az ő lelkes munkálkodása eredményezte, hogy ily pompás épület emelkedett itt olyan gyorsan, minőre még London története nem mutat példát. Erre az őszszes lelkészkar fölállott, s kezet szorítanak az ifju lelkészszel. Az elnök folytatá, hogy ő hálát ad Istennek, miszerént Spurgeon vélők közel szomszédságban hozta. Több templom képviselői jelentkeztek itt, de mindnyája egy anyaszentegyház szolgálói, s fejük a megdicsőült örökké élő Jézus. Örvend lelkéből azon, hogy most oly számosan gyűltek itt össze, mintegy azt jelentve ki, hogy e sátorban az „egy akol és egy pásztor“ eszméje megvalósult.

Spurgeon elfogultan feleli, hogy alig talál szavakat e szives beszéd viszonzására. Bocsássanak meg, ha részéről nem fejezheti ki háláját, de szive most az örömtől tul van áradva. Hálát ad Istennek, hogy oly körbe szólítá, hol kartársaiul a legjobb embereket szemlélheti maga körül. Valóban csudálja, hogy oly sokan szeretik őt, aki oly kemény dolgokat szokott mondani. Ha hatásosan szándékozik beszélni, érzi hogy e gondtalan, lágy korszakban szigoru modort kell fölvennie; s mégis jobban szeretik így, mintha simán, behizelgőleg tartaná előadásait. Érzi, hogy mindenkinek adósa; nem tudja, hogy valaki neki valamivel tartoznék, ő azonban min-

denkinek tartozik valamivel, mert mostani eljárásában oly sokan segíték őt, eltekintve minden hitágazati eltéréstől. Igaz, hogy saját hiveinek kellett legtöbbet áldozniok, de azért mindenhol érkeztet segély. . . Eddig „bap:ista egyház“ valának, de reméli, hogy nemsokára megértik mindenütt a jelszót, mely zászlójukon lobog, s így hangzik: „egyesülés a Krisztusban;“ reméli, hogy legalább negyedévenként egy ilyen egyesülési összejövetelt rendezhetnek, miáltal a kölcsönös kapocs közöttük szorosabbá fűződik.

Többen szólottak még, fölemlítve, hogy bár tudják, miszerént ezentul az ő templomokban több szék üresen marad, a nép inkább ide tódul, de azért ők egyáltalában nem neheztelnek. Spurgeon serkenti őket, hogy kifejtsék ők is a hit erejét, s predikálják ezentul hivebben, s életteljesebben Kiszttust, másfelől, ha idejönnek is hiveik, itt nem felekezetiességet, nem szertartásokhoz való me-rev ragaszkodást hallanak, hanem megesmerik az élő Megváltót.

E rövid kivonat is eléggé megösmertetheti olvasóinkkal azon férfit, ki most Londonban a hihetlenségig hatásos sikerrel predikálja az Ur evangyéliomát. De ezenkívül, tudva azt, hogy az irány gyakran az ember egyéniségének jellege, nem tartom célszerűtlennek kiadott egyházi beszédeinek egy pár előszavát ideiglatni. Spurgeon alig tíz évi időköz alatt legalább hatszáz egyházi beszédet mondott el, s adott ki. Egyházi beszédei nem három négy levélre terjednek, mint nálunk szokásban van, hanem gyakran hat sűrűn nyomtatott levelet alkotnak, s már eddig legalább tizenöt, tizenhat vastag kötetre mennek. Korunknak nincs termékenyebb szónoka. Eszme gazdagsága, változatossága, gondolatainak ihletettsége, — bár nézeteink néhol merőben ellentétesek — tiszteletre indítanak iránta.

De szóljon ő maga: Egyházi beszédei VII-dik kötetét ily előszóval bocsátja nyilvánosság elébe: „Szerző legszívesb köszönetnyilvánítása, legőszintébb könyörgése mellett bocsátja útra beszédeinek hetedik évi folyamát. Folyvást szaporodó közönség előtt nyólc évi nyilvános igehirdetés a legáldottabb visszaemlékezéseket idézhet elő. Az isteni jószág változatlansága, Krisztus társasága, a lélek vigasztalása, a könyörgés ereje, a hűség előnye, az igazság

erélye, az evangéliom dicsősége, több menyből alászállott igazság tapasztalatunk szerint világosan földerítettett, miért is a jó Istené légyen a dicsőség! A gyakori kisértetek közt Jézus által támogatva, s vezetettve ezer akadályon keresztül, vigasztaltatva a vad megtámadtatások közt, hálaéneket zenghetünk Istennek, ki a szükség idején jobb s balkezünk mellett mindég ott vólt. Istennek mindenekre elégséges voltát örömmel tapasztaltuk, fájdalmasan érezve másfelől az ember tehetlenségét. Emberekre nem bizhatjuk magunkat, de az erős Isten jobbkarja nem fárad el. . . .

E beszédek teljesen rögtönzöttek, s habár elég pontosak vóltak is a gyorsírók, nem lévén megírva az eredeti, itt-ott hibák csuszhattak be. Ami a szónok irányát illeti, az aki művészi kidolgozást, s szabatos pontosságot igényelne, egy oly rögtönzött beszédben, mely másnap sajtó alá, s aztán mindjárt áruba bocsátatik, megérdemli, hogy csalatkozzék. Amint elmondtuk, úgy bocsátjuk azokat közre; óhajtók, vajha, átvizsgáltatván, kijavítottának, de mivel erre rá nem érünk, fogadják tőlünk szívesen ilyen alakban.

Azt hisszük, hogy az evangéliomi tanban az olvasó nem fog tapasztalni változást. Új evangéliomot nem szándékunk hirdetni. Több hit szükséges, s nem új hitcikkek; szilárdabb bizalom, s nem újabb szövetség; erősebb ragaszkodás, nem pedig új alap. Találmányt, elméletet, előhaladást, újdonságot hagyjuk azoknak, kik sohasem izlették az ó bort, s ezért az ujjat szomjazzák. Ami szí-
nünk reá van szegezve a vitorlára, s a tant illetőleg jelszavunk ez: „Semper idem.“ Balgatagok vagyunk, — mint az ujdón theologusok mondogatják, — hogy beérjük az ős hittannal, sőt azt nem vetjük ujitás alá. Nem hisszük, hogy az „Essays és Reviews-k kiküszöböljék Pált és Pétert, de azért sem Luther, sem Kálvin ködös iskolájához nem ragaszkodunk. . . .

A mult évben a Cambridge-i s Oxfordi egyetemhez kétszáz-ezer példányt nyújtottak be. A hit főtárgyait érintő beszédekből szemelvények választatván ki: azok kötetszámra osztattak ki a nevelők, családfők, s a tanulók között. . . Nem felekezeti szempontból, hanem pusztán azért, hogy az emberek megtérése előmozdítassék: e beszédeket egy olyan egyén szerezte meg, s osztotta ki,

aki ismeretlenül akar maradni, ki talán még azt sem veszi jó néven, hogy nemes tetteire nyilvános célzás tételik. Az irodalomtörténetben ily eset nem igen fordult még elő, s nem állhattunk ellent a kísértetnek, hogy azt föl ne említsük.

Ugy vagyunk értesülve, hogy a francia, belga, holland, svéd kiadásokon kívül a németek számára is több fordítás eszközöltetik, sőt még a lipcsei Tuchniczféle kiadás is többet akar fölvenni gyűjteményébe. Óh, Isten szent lelke, kísérd ez ígéket, óh nyerj meg általok lelkeket! Az „Eva“ s több más amerikai ujság közli a heti egyházi beszédek, sőt a messze nyugoton is, több kisebb lap kisebb nagyobb mértékben ezekkel tölti meg hasábjait, így útazzák keresztül e beszédek a sajtó birodalmát sat.

A VIII-dik kötet előszavának végén így ír:

Köszönetemet fejezem ki előttek testvéreim, kik azt eszközöltétek, hogy igéim elterjedjenek. . . A szentlélek most is oly sikerrel koronázhatja az ígét, mint az apostolok korában. Oly könnyen működik egy vagy kettő által, mint százak s ezrek segélyével. Ha a lélek megpecsételi szolgálatunkat az ő hatalmával, értelmünkhez nem sok köze van. Lehet valaki szegény, tudatlan, nyelvezete tört, nyelvtani hibákkal teljes, ha nem rendelkezik is oly finom körmondatokkal mint Hall, oly rendkívüli erőteljességgel, mint Chalmers, de ha a lélek hatalma áll mellette, a legigénytelenebb igehirdető több sikert arathat, mint a legtudósabb hittanár vagy a legékesebben szóló szónok. Rendkívüli kegyelem, s nem az értelem tulnyomósága győzedelmeskedik a lelkek fölött. Rendkívüli lelki erőre, s nem értelmi tulsulyra van szükségünk. Értelmi kitűnőség betölthet egy templomot, de az anyaszentegyházat a lelki hatalom töltheti be. Értelmi kitűnőség teremthet nagy gyülekezetet, de lelkeket csak lelki hatalom téríthet meg. Lelki erőre van szükségünk. Óh, ismerünk többeket, kik előtt tudomány dolgában semmivé olvadunk, de akik nem dicsekedhetnek lelki erővel, s mikor beszélnek, nincs velök a szentlélek, másfelől esmerünk egyszerű, érdemes egyéneket, kik csak egyszerű tájkiejtéssel beszélnek, egyszerű hajlékban lépnek föl, azonban a szentlélek minden igéjüket hatással ruházza föl. A sziv megtörik, a lélek megtér, s a bűnös ujjá születik. Óh, élő Isten lelke, te reád van szükség-

günk! Te vagy az élet, a lélek, te vagy néped üdvének forrása! Nélküled nem vihetünk ki semmit, általad nagy dolgokra vagyunk képesítve. Kedves olvasóim, minden egyebek fölött szükségünk van az erőre, mely onnan felyül száll reánk.“ . . .

Arra kérve föl olvasóit, hogy beszédeit terjesszék, így szól: „midőn a pápaság ezreket ront el, az atheismus magas helyekre kuszik föl, a kételkedés fényes koronát visel, a tanító székét eretnokség foglalja el, mikor laza hittan kezd szabályozó lenni, s az egészséges józan theologia csak kivételt képez: érkezett azon időpont, hogy az igaztan hivei azt nagyobb erélylyel terjesszék.“

A beszédek olasznyelvre fordítása munka alatt van, s hihető, hogy már a jövő évben napvilágot lát. Mindennüen — Chinából, Hindostánból, Ausztráliából, Afrikából, az egyesült államokból, Rómából, Florencből sok jót hallottunk, miért is Istené legyen a dicsőség! . . .

Ezek után igen természetesnek találom, hogy az olvasó kíváncsi lenne e nagyhirű szónoknak legalább egy művét megismerni. Én tehát azon egyházi beszédet, melylyel a „fővárosi sá-tort“ megnyitotta, hű fordításban ide mellékelem. Hű fordításban azért, hogy gondolkozás módja, sőt még tulzottsága is hiven ki-domboruljon előttünk; mert Spurgeonnak több egyházi beszéde kevés átváltoztatással a legszabadabb elvű egyházi szónok által is bátran elmondható, s az idomítás miatt, ha az ügyesen hajtatik végre, benső lényegéből mitsem veszít, miről majd szintén e lap hasábjain olvasóink meggyőződést szerezhetnek.

A Sátorban elmondott első egyházi beszéd.

(1861. mart 25.)

Apost. cselék. V. 42. . . minden napon a templomban és háznál nem szünnék vala meg tanítani, és a Jézus Krisztust hirdetni.

Nem tudom, ha vajon, lehet-é itt csak egy ember is, ki helyzetembe képzelhetné magát, s átérezhetné a szivemben most ébredett érzeményeket. Ha netán találkoznék mégis egy-kettő, ezek igazolhatják azon állításomat, hogy én ma teljesen képtelen vagyok szónokolni. S valóban, nem is kísérlem meg a rendszeres

egyházi szónoklást, inkább azon igazságok elősorolásával lépek föl, melyek ezentuli beszédeim alapját képezendik. Nyers anyagot, nem vert pénzt nyertek tőlem e mai napon; letört márványdarabot, nem véső által idomitott szobrot. Tudjuk, hogy az apostoli korszakban csak egy tárgy körül összpontosult az igehirdetés, s ez az egy „a J. Krisztus“ volt. A magára hagyatott ember iránya folyvást távolabb, távolabb futni Istentől, s ez általános szabály alól még maga Isten egyháza sem alkot kivételt. Az elsőbb években, az apostoli korszak idejében J. Kriszt. predikáltatott, de az egyház lassanként eltávolodott a központtól, s inkább külsőségeket, egyházi szertartásokat kezdett predikálni, elmellőzvé magát a mestert. Épen erre jutottunk mai napság is, ugyanazon hibában lélegzünk; ha nem másban, legalább abban, hogy Krisztus helyett, Krisztusról való tanokat tanítunk, hirdetünk életéből levonható mellékes dolgokat, beszédeiből kiszemelhető meghatározásokat. Nem érjük be azzal, hogy angyalok gyanánt a napban éljünk, szeszélyünk fölkaparja nyugalmunkat, s akaratlanul is el kell röpülnünk a sugarakon, mindég messzebb messzebb távolodva a világoosság forrásától. Pál idejében könnyű dolog volt egyszerre, egy szóban kifejezni a józan hittan összegét s lényegét, mert az csak enyiből állott: „Jézus Krisztus.“ Ha az akkori tanítványhoz eme kérdést intéztétek volna, hogy mit hiszen, válasza ez leendett „hiszek a J. Krisztusban.“ Ha kérdted volna, hogy mutassák meg a theologia testületét, az égre tekintettek volna föl, megemlítve, hogy ilyen testületet nem esmernek, ő reájok nézve, s előttök csak az idvezítő szenvedő s megfeszített teste létezik, azon test, mely az égbe emelkedett. Előttök Krisztus nem finoman kicsiszolt lényegtelen ismeretfogalom, nem egy oly történelmi személy, ki csak jelleme fényoldalait hagyta hátra, de aki aztán testileg meghalt; előttök Jézus nem eszmék sorozata, nem hitcikk, nem is elvont elmélet megtestesülése volt, hanem egy oly személyiség, akit közülök többen láttak, kinek kezét megszoríták, kinek testéből lelkileg ettek, és véréből ittak. Krisztus reájok nézve lényeg volt, fájdalom, előttünk most gyakran halvány árnyék. Lelkők előtt valósággá vált; előttünk —, noha ez ellen néha a szó ily értelmében tiltakozunk — inkább rege, mint ember, előttünk

inkább egy bizonyos egyén, aki élt, s nem olyan amilyen volt, az örökké élő t. i. aki eljövendő.

Én azt óhajtanám létesíteni (vajha erőt adna az Ur e föltétel kivételére) hogy míg e ház áll, míg ezt a hivek látogatják, az ige-hirdetés tárgya egyedül csak a Jézus személyisége lenne. Sohasem szégyenlem magamat Kálvinistának vallani, mert inkább vagyok Kálvinista Kálvin értelme szerént, mint az ujdon eltörpült modor szerént. — Még a baptista név fölvételétől sem riadok vissza. Kézszelfogható bizonyságotok van (tekintve a keresztséget) hogy én nem szégyenlem Urunknak eme rendelkezését; de ha aztán azt kérditek, hogy mi az én hitcikkem, nem felelhetek mást, csak ezt: „a Jézus Krisztus.“ Tiszteletreméltó elődöm Grill tudor, theologiai rendszert hozott létre, de bármily szép s szabatos légyen is az, én, míg engem Isten éltet, semmi emberi intézményhez nem kötöm le magamat, az én rendszerem J. Krisztus, ki az evangéliomnak összege, s lényege, ki önmagában véve egy egész theologia, minden drágalátos igazság megtestesülése, az út az igazság, és élet dicső s személyes megvalósulása.

Ennélfogva én e délután a Jézusról, mint predikálásom egyetlen tárgyáról elmélkedem, aztán nézzük meg, hogy mit foglal ez magába, továbbá magyarázzuk meg fölséges voltát, s végül hivatkozzunk hatására.

I. Lássuk tehát, először magát a tárgyat.

„Nem szüntek meg tanítani s hirdetni a J. Krisztust.“ Hogy Jézust igazán tanítsuk, végetlen s elvitázhatlan istenségében kell őt hirdetnünk. Megtámadhatnak a bölcsészek, kik megtagadják tőle az istenséget, vagy csak egy olyan időszaki Istent akarnak benne tisztelni, fölfegyverkezhetnek ellenünk azok, akik Jézusban csak egy nagy prófétát, lángeszű férfit, kitűnő példányt tisztelnek, minden oldalról ellenünk törhetnek azok, akik inkább parányi agyvelőjökéből teremtik a theológiát, mintsem a szentírás egyszerű forrásából, — de mit érnek vele? Ismételni kell újból és újból Krisztusnak határozott istenségét, mert enélkül azok sorsára jutunk, akikről a próféta így ír: „bizony csak szelet vetnek a földbe, és forgó szelet aratnak“ Hos. VIII. 7.) Szakítsd ki Krisztus istenségét az

evangy. lapjaiból, nem lesz semmi, min a csüggedt lélek biztosan megnyugodhassék. Vesd el az ígét, mely kezdetben vala Istennél, s aki Isten vala; az egyház Jakinai s Boázai le vannak verve. Isteni idvezítő nélkül evangyéliomod könnyen szakadó pókháló, szappanbuborék, s alig bir több valósággal az álomnál. Ha Krisztus nem lett volna Isten, a legaljasabb ámitó leendett. Egyik a kettő közöl, igaz isten az igaz Istentől, vagy az emberek lelkének sá-tána, mert közölök sokkal elhitette, hogy ő Isten, s magára vállalta a következményt azért, mit azok káromlással bélyegeztek, anyira, hogy ha Isten nem lett volna, nála még ravaszabb ámitó nem létezett. De ő Isten, s itt e házban kell őt s akarjuk is imádni. A megváltottak seregével egy karban énekeljük isteni hatalmát.

De hogy Krisztust igazán tanítsuk, hirdetnünk kell őt valódi emberi mivóltában; azért, hogy lényegileg isteni volt, sohasem szabad megfosztanunk emberjogaitól. Én nagyon is osztom e véleményt:

„ember, valódi ember volt
aki a Golgotán megholt.“

„Valódi ember!“ Gyakran előnkbe kell terjeszteni Jézus emberi vóltát, nem elég csak látnunk, hogy ő csontunkból való csont, testünkől való test, ki úgy érez, gondolkodik, cselekszik s szenved épen, mint mi, vagy embertársaink, s csak anyiban áll felettünk, mert az Isten jobbán ül. Nekünk ember Krisztus kell, olyan, aki valódi test és vér, nem pedig árnyék, vagy tünde képzelgés. Olyan idvezítőre van szükségünk, ki velünk beszél, velünk jár-ke; olyan, ki vérköteléssel bensőleg forrt össze velünk, hogy olyan legyen hozzánk, mint egy családfő; testvérei között az első szülött. Én legszivesebben az ember Jézusról predikálok. Érzem, hogy a hittani Krisztus, vagy a gyakorlati, elméleti Krisztus, aminő némely kis bölcsek agyában születik, nem elégíti ki Isten népét. Személyes Krisztusra van égető szükségünk. Ebben rejlett a római egyház hatalma, mit az roszul használt föl, de elvégre is hatalom vólt; ez egyháznak csakugyan személyes Krisztusa van, de minő! egy kis gyermek anyja karján, vagy egy holt Krisztus a kereszten. A valódi életteljes Krisztust sohasem tudta elérni, azt t. i. aki nemcsak élt és szenvedett, de meghalt s föl is támadott,

és ül az Istennek jobbján, mint az egyház feje, az emberiség irányadója. A megváltó személyiségét naponként tisztábban kell földeritenünk, bármint predikáljunk, csak őt hirdessük. Ha másban hibázunk is, csak e tekintetben járunk igaz úton, elfordíthatjuk egyházunktól az emésztő lángokat, de ha ezt eltévesztjük szemelől, bármennyire hivatkozunk is igazhitűségünkre, míg csak ő fölle helyesen nem gondolkozunk, helytelen ösvényen tétovázunk.

Szükséges továbbá, hogy őt úgy fogjuk föl, mint közbenjárót Isten és ember között. Megengedjük, hogy az élő kegyesek közbenjárása jó hatással van a bűnösök megtérítésére, követeljük, hogy mindenki könyörögjön embertársaiért, de mindamellet is fődolog az, hogy egyetlen közbenjárónk az égben Istennél, az ember J. Krisztus. — Azonban, még az nem elég, hogy őt ismerjük el közbenjárónkul, azt kell még ehhez hozzátennünk, hogy rajta kívül semmi más úton nem juthatunk el az Atyához. Ő ne csak áldozó pap legyen, hanem egyszersmind az oltár is. A maga nagyszerű fönségében át kell éreznünk ez ígét „Krisztus mindenekben.“ Ne csak a jelképek egy részét nézzük benne itt és ott, hanem mindet ő benne kell öszpontosítani, ő benne, ki az ég kapuja, azon vérvörös út, melyen lelkünk Istenhez közeledhetik. Ne higyjük, hogy emberi erő, tudomány, vagy megfeszített igyekezet e közeledést csak egy szemernyivel is elősegítse, minden ő benne, ő általa, ő vele eszközölhető a nagy Istennél az ember lelki javára. Szerelmesim, nekünk nincs szárnyunk, hogy az égbe röpüljünk; oda felvezető útunkat Jákób létrája lépcsőin kell megtennünk. Nincs birtokunkban oly dolog, ismeret, vagy tett, melylyel Istenhez vezéreltetnénk; egyedül a megfeszített Krisztus, ő és senki más emelhet föl minket ő hozzá.

Ezenkívül predikálnunk kell Jézust a megváltás nagy művének magasztosságában. Egy percig sem szabad megengednünk, hogy igazságosságának hófehér patyolatját hitvány rongyaink fércműve beszennyezze. Nem szabad megengednünk, hogy ereinek üdvességünkért kiontott drága vére a mi gyarló közreműködésünk áldozata által meghigittassék; mert ő egyetlen áldozata által örökre megtörte a bűnt. Míg a tökéletes elégtétel nem hisszük, nem predikálhatjuk Krisztust igazán. Találkoznak

mai napság olyanok, kik ez elégtételt csak olybá tekintik, mint valami kiállításra szánt festményt, vagy mint árnyékot, melynek tárgyát nem látták sohasem. S eljő a nap, egyes nyomai már most is sötétlenek, mikor már némely egyházból az elégtétel teljesen kiküszöböltetik, de azért fentartják a keresztyén nevet, holott az egész rendszer szegeletkövét bontották föl. Az olyan emberrel, ki azt állítja magáról, hogy ő keresztyén, s ennek dacára mégis tagadja az elégtételt, nekem semmi keresztyén közösségem nincs, s nem lehet; mert van a keresztyéni könyörületnek is határa, s azzal, ki elég nemtelen elfoglalni az egyházi szószéket, s megtagadja onnan Krisztusát, azzal mondom, összeköttetésünk nem lehet. Ezt csak a keresztyén egyház tűrheti el. Reátok hivatkozom. Volt-é arra valaha eset, hogy Buddha templomában elesmerték volna az ő követőjeül azt, ki e hitfelekezet alaptanát megtagadta. A törökök imámul fölszentelik-e a mecsetben azt, ki a próféta ellen meri fölemelni szavát? Csakis a keresztyén egyházban történhetik az meg, hogy találkoznak olyanok, kik a keresztyén nevet viselik, sőt keresztyén igehirdetők merészelnék lenni, jöllehet gunyolják annak istenségét, ki a keresztyének Istene, s könyelműen beszélnek vére hatásáról annak, ki a bünökért eleget tett. E haláltokozó rákot gyökerestől kellene kitépni, habár azzal együtt eleven hus szakadna is; ha másképp nem lehet, vegyetek fűrészt hozzá, mert finom késsel vigyázva azt elmetszeni már csaknem lehetlen. Krisztus legyen azért drágalátos vérének ereje által az emberek lelkeinek megváltója, ki közreműködésünk mellett bennünket Istenhez juttat, s kibékít véle az ő vére által.

Nem lenne azonban teljes a mi szolgálatunk, ha úgy nem hirdetnők Jézust, mint egyházának egyetlen törvényadó-ját s főpapját. Ha hitetők alapelveül azt tűzitek ki, hogy az egyház föl van jogositva hitcikkék s szertartások hozatalára, letaszítottatok Krisztust az ő tanítói állásáról. Vagy ha azt állítnátok, hogy bizonyos hivatalos testületnek joga van az emberek lelkesmerete fölött ellenörködni az egyház, vagy zsinat határozata folytán, s Jézus tekintélyének elmellőzése mellett, elvettétek Jézustól azon széket, melyben ő nekie kellene ülnie, mint a keresztyén iskola mesterének, mint hitünk egyetlen főpapjának. Isten parancsa

szerént a hit dolgában csak az ő tekintélye által megpecsételt igazságot kell elfogadnunk. Hitünk ne emberi bölcsességben, de az Isten hatalmában horgonyozzon. Egyik vagy másik tudós irataihoz utasítsz: mik ezek? Igazság, és bölcsesség Krisztus igéiben található. A megfeszítés után következő harmadik s negyedik században szokásban volt szertartás, s egyházi rend tekintélyére hivatkozva védelmezed a külsőségeket, s papi rendet. Mit érsz e tanúsággal? Micsoda érvénynyel birhat az, hahogy Krisztus nem parancsolta az ő népének. Krisztus gondoskodott mindenről, bevégezt törvénykönyvvel látta el az anyaszentegyházat, attól eltávolodni bűn, valamit hozzátenni vétek. Azon egyházi szolga, kit nem Krisztus hívott el, oly állást bitorol, miről le kellene mondanania, s valaki csak oly külső szertartásnak hódol, mely nem a szentírás tekintélyén alapul, tartoznék azt eldobni magától, s aki oly tant hirdet, melyet Krisztus nem erősít meg, hogy követelheti arra nézve az emberek hitét?

De bizonyos az is, hogy eljő az idő, midőn a lelkipásztor csak úgy felelhet meg híven magasztos kötelelességeinek, ha Krisztust úgy predikálja, mint az egyház egyetlen királyát. Az állam hajlandó lett volna, különösen a skociai szabad egyház irányában magának némi jogot s fölényt formálni a hitcikkek dolgában. Nem volt, s nem is lesz államfő, ki jogszerűleg uralmat gyakorolhatna Krisztusnak bármi néven nevezendő egyházán. Az egyházat kizárólag az ő feje s királya a Jézus kormányozhatja, és rajta kívül senki más. Az egyház szenvedhet, de meg nem hódol. Keréken törhetik hiveit, de azért az egyház a maga épségében áll, s nem hajol meg. Egyházunknak egyszer már meghozott ítéletét e földön senkihez sem lehet fölebbezni. Ha netán az egyház ítélete helytelen lenne, az ember fölebbezheti ügyét az égiek udvarához, de császári trónhoz sohasem. Ne merészelje sem a legjobb, sem a legrosszabb államfő rátenni kezét Krisztusnak mint az egyházfőjének jogaira. Föl! Istennek egyháza. Mihelyt emberektől származott törvény akar rabigába venni, föl! törd darabokra azt! Hallassuk a harci riadót, emeljük föl az oroszlán zászlót, hívjuk elő Juda táborát, szálljunk szembe a föld királyaival, s kérdjük „ki meri őt felköltetni.“ Az egyház királyné minden királyné fölött, ki-

rálya csak a Jézus lehet. Krisztus egyházában csak neki van jogs hatásköre. Ha valamelyikünk megsérti a polgári törvényt, mint emberrel s polgárral bánnak el velünk, s az egyének kormányozásánál elismerjük az állam elvitázhatlan jogát. Azért hogy Isten papjai vagyunk, nem szününk meg az állam hűséges alattvalói lenni. De mint a keresztyén egyház tagjai, erősen állítjuk, hogy annak kiközösítését a polgári hatóság, vagy bármiféle törvénycikk nem semmisítheti meg, sem pedig ítélete fölött vizsgálatot nem rendelhet el, azt nem szüntetheti meg, annál kevésbé ítélni attól eltérőleg. Mint Krisztus egyháza követelhetjük, királyi jogainak elismerését, s eljő az idő, midőn az állam bennünket nemcsak úgy tőr el, mint felekezetet, de elösmeri, hogy mint egyház önkormányzati joggal rendelkezhetünk, s egyházi ügyeinkbe való bármiféle beavatkozástól távol fogja magát tartani, mért a mi királyunk a Krisztus.

Igy kell tehát minden tekintetben predikálnunk, mert különben nem hirdethetjük a valódi Krisztust, de egy lépéssel tovább megyek. Szolgálatunk magaslatára csak akkor érünk föl, ha megtanuljuk Krisztust úgy hirdetni, mint a királyok királyát. Korlátlan uralma van e világ összes birodalmi fölött. Az Isten által predikálásra elhívott s fölszentelt papnak teljes joga van Isten nevében hirdetni mindazt, mi királyságára vonatkozik, megdorgálni s buzdítani még a legnagyobb embert is. Ha olykor-olykor egy fejedelem vagy államhivatalnok tetteit bírálhattuk, nem egyszer hallottam ilyesféle kérdezősködést: „miért avatkozik a politikába?“ dehát nem tudjátok-e, hogy Krisztus nemcsak a theologusoknak, hanem a politikusoknak is királyja. „Óh, igen,“ válaszoltak „de mi köze önnek azzal, mi az állam dolgába vág?“ Azért épen, mert Krisztus feje minden államnak, s mig az állam nem bírhat tekintélylyel az egyház fölött, Krisztus királyok királyja marad mindvégiglen. Óh! vajha az egyház föltenné már homlokára a koronát, s elfoglalhatná jogosult helyét! Nem vagyunk rabszolgák. Istennek egyháza nem valami olyan csuszó-mászó féreg, mely arra lenne kárhoztatva, hogy folyvást egy szemétdombon tespedjen, nem vólt még királyné nála fényesebb, nem vartak még oly gazdag ruhát, mint az a bibor, mit az visel. Kelj föl, ébredj va-

lahára Egyház, tied e föld! követeld sajátodul. Küldd ki követedet, nem mint csuszómászót hercegek lábainál, de mint Isten küldöttét, ki békét eszközöl Isten és ember között. Küldd ki, hogy követelje illetőségedet, mit Isten egyedül neked adott oly jogon, mit bár a királyok kétségbe vonhatnak, de egyszer akkor el kell ismerniök.

A tény, a teendő az, hogy Krisztust magunkkal kell vinni a táborba. Nem sokat érünk azzal, ha igaz Jéruzsálemünkben föl van halmozva kard, paizs, zászló, és trombita, győzelemre csak úgy számíthatunk, ha köztünk lesz maga a király. Korunk nagy betegsége gyógyítva lesz, ha a személyes Krisztust közelébb közelébb hívjuk magunkhoz. Nem óhajtom, hogy kevesebb tudományal, tapasztalattal s gyakorlattal legyünk ellátva, de én mindezt Krisztusba olvasztanám, sőt úgy predikálnám, mint azok összegét s lényegét.

II. De most már röviden e tárgy horderejéről értekezem. Régi közmondás, hogy az igehirdetők, három osztályba sorozhatók, az első osztály a hittaniak körül forgolódik, másik a tapasztalati tényeken állapodik meg, s a harmadik a gyakorlati téren szabadon mozog. Ezt oly gyakran emlegetik, hogy már a cáfolatot meg sem kísérlék. — De ha ez igaz, rögtön kiderül, hogy valami lényegesen szükséges dolog hiányzik az egyház sikerének előmozdításánál. Hova maradt ezek közül a Krisztust predikáló lelkész? Én azt állítom, hogy ha valaki magát a Krisztust predikálja, hittani, tapasztalati s gyakorlati igehirdetővé válik. A hittani szónok nagyon korlátolt téren mozoghat. Az ilyen is nagyon szükséges, mert mintegy gátul rendelé őt Isten a kor ujjitási viszketege ellen; oly gyakran beszél tárgyairól, anyira jártassá lesz azokban, hogy mintegy fegyveres őr állittatik Salamon ágya mellé. De föltéve, hogy minden tért ilyen foglalna el, s nem lenne más, csak hittani szónok, micsoda eredmény következik be? Tekintsünk vissza csak saját baptista egyházunkra másfél századdal ezelőtt. Ébren volt az, ébren még álmában is. Félálmban is a hitcikkek zajongtak füleik körül, s ha nem találkozik néhány kiválasztott, kik a pogányok térítésére indultak ki, az egyház merőben tétlen maradt volna. S most is, — távol legyen tőlem, hogy bárkit megsértsek,

— nem találkoznak-é papjaink közül többen, kiknek predikálásuk a hitcikkék békóiban nyög, s mit eredményez szolgálatuk? Keserű, fanyar gyümölcsöt. Nemcsak arra ösztönöznek, hogy a hitért erélyesen küzdj, de arra ingerelnek, hogy vadul viaskodjál. Csudáljuk erélyüket, de óhajtánók, hogy hitcikkeikbe valami más is vegyülne, mi aztán lehütené forrongó buzgóságukat, s inkább kerestetné velök a szentek egységét, mint az átkos visszavonást, mit munkájok által előidéznek.

Most már a tapasztalati egyházi szónokokat lássuk. Igazi kellemetes órát tölthetünk el egy ilyen szónok köriben. Talán ez a leghasznosabb osztálya a papoknak, mert beszél a kétkedésről, félelemről, Isten népének örömről, elragadtatásáról! A szentek gyakran megtalálják a nyáj lábnyomait, s aztán fölfedezik magát a pástort is. De tudjátok-é, hogy micsoda hatása van a tisztán tapasztalati egyházi szónoklatnak, akkor, midőn már a tapasztalat köréből kiszemel? Van egy hittani iskola, mely szüntelen az emberi szív romlottságát hirdeti, s így szól, „hacsak a törvény által elevenen meg nem nyuzatod magadat, hacsak nem érzed naponként szíved belső rothadását, hacsak el nem rejtéd magadat a szemétdombon, s cseréppel nem vakarod sebeidet, nem lehetsz Isten gyermeke.“ Ki mondta ezt neked? Így hirdette ezt sok ugynevezett tapasztalati lelkész, s az eredmény csakugyan az is lett. Az emberek azt hitték el magokkal, hogy Isten népének kinövése, szépségének bájos alkatrésze. Azon udvaroncokhoz hasonlíthatók, kik a pupos III-dik Rikhard uralkodása alatt álpuccal tetszelegtek. S bizony, lehetnek sokan, akik épen azért, mert papjok kételyökről s félelmökről predikál, úgy érzik, nekik is legjobb ugyanazon érzeményeket osztaniok, és ekkor az, ami reájok nézve nagyon terhes, Istenre nézve pedig lealázó, válik Isten népének jellemző vonásává. Ide vezet még a legkiméletesebben kezelt tapasztalati egyházi szónoklat is, mert az mindég csak egy hurt penget. Iránya pedig, vagy az, hogy a népet lágy álomba ringassa, s elkockáztassa véle férfiaságát és erejét, vagy bemerítse azon hólt s rothadt helyzetbe, hol romlottság fedí az egyház testét, s az onnan fölszálló szag nem a király balzsamának illata, hanem a romlott s ellágyult szív büze.

Nézzük meg a gyakorlati téren álló lelkészt. Ki kárhozná e jó embert. Fölbuzdítja a népet, szent kötelességekre serkenti hiteit, előmozdit minden nemes és szent ügyet; intézkedése oly szépen pótolja ki a másik kettő hiányait. De hallgasd csak az ilyen szónokot egy egész éven át, hallgasd a népet, amint a templomból haza szállingózik. Egyik így szól: „megint csak az, mi mult vasárnap volt, tégy így, tégy úgy, semmi más, csak az az egy tégy és tégy.“ Egy szegény bűnös épen most lép ki a küszöbön. Kövesd őt: „óh én azért jöttem ide, hogy megtudnám, mit tehet értem a megváltó, s csak azt tudtam meg, hogy mit kell tennem önmagamért.“ Ez pedig nagy baj ám, s az ily lelkész hivei sovány kiéheztetett vázakká lesznek. Jó volna, ha az ilyen gyakorlati lelkészek foganatba vennék a kocsisok ama példabeszédét: „jobb ha az ostor tartójában lóg, mintha a ló hátán kopik.“ Tápláljátok a népet hozzáillő eledellel, s jótékonytságot gyakorol, de mindég csak gyakorlat, és semmi ígéret, mindég buzdítás, s mellé sohasem ragasztani üdvös tanokat, az ilyen eljárás sohasem teszi Isten népét a kegyes cselekedetek iránt fogékonnyá, s buzgóvá.

De miért mutattam én be előttetek a lelkészek e három osztályát? Azért, hogy bebizonyítsam, hogy van egy igehirdető, kiben mindhárom egyesülhet, kiben egygyé olvadnak azok jó sajátosságai. S ez az, aki Krisztust predikálja. Ha Krisztus személyét predikálja, hirdetni kell hittant. Ha őt tanítom, úgy kell hirdetnem, mint népe fejét, s ekkor oly közel állok az elválasztás tanához. Ha Krisztust predikálom, hirdetnem kell az ő drágalátos vérének nagy hatását, s ekkor ismét mellette van a teljes elégtétel tana. Ha Jézust, mint királyt predikálom, hogyne kellene szólanom az isteni méltóságról. Ugy-e bár, Krisztust személyében hirdetvén, tanítanom kell a hitelveket is? Azt hiszem, hogy ezek magának az eszme- vagy inkább a lényegyököknek a J. Krisztus személyének természetes sárjai. Ennélfogva az, aki Jézust hirdeti, nem fogyatkozik meg a hitelvekben sem. S lehet e tapasztalatot üdvösebben hirdetni, mint épen a J. Krisztusban való predikálás által? Ha a szentek szenvedéseit akarnád dicsőíteni, mutasd föl az ő ájúlását, és vérkönyeit, keresztjét és szenvedéseit, mert a szentek igaz szenvedései ő véle közösségben állanak. Ha pedig örömeiket

akarnád előrajzolni: hirdesd föltámadását, mennybemenetelét, s eljöveteletét, mert nem vagy messze a szentek örömétől, ha Krisztus örömeihez állasz közel, hiszen ő maga mondá „az én örömöm ti bennetek maradjon, és a ti örömötök beteljék“ (Ján. XV. 11.). Lehet-é üdvösebb gyakorlat, mint Jézus hirdetése. Ő minden erény mintaképe, az emberi jellem tökélyesbülésének tiszta ragyogó tüköreül őt tekinthetjük, minden szépnek és nemesnek ő egyedül mocsoktalan megvalósulása. Ennélfogva tehát, az ki Krisztust predikálja, a lelkészek említett három osztályát magában egyesíti. Hol a lelkész így működik, gyülekezete szaporodik a lelkiekben, nem merül az el a kétség s félelem árjába, nem lazul meg a nemes érzeményekben. Hallották-e valaha, hogy az emberek roszakká lettek volna azért, mert sokat predikáltak nekik Krisztus felől? Meg vagyok győződve, hogy a lelkipásztorság minden előnye egyesül azon egyén tanításában, ki hetekről hetekre a Jézust predikálja, s ezáltal megmenekül a másforma predikálással egybekapcsolt hátrányoktól.

III. Most már térjünk a tárgy felséges vóltának jellemzésére.

Először is üdvös változatosságot érhet el predikálásában. Hallottam, hogy Ausztráliában az erdei lakosok étrendi változatossága abban áll, hogy egyik nap föl van tálalva kása, tea és kenyér, másnap kenyér, kása, és thea, harmadnap thea, kenyér és kása, s ez aztán így megy változtatva. Ilyen módot követ több lelkész, egyik vasárnap beszél a romlottságról, elválasztásról, s kitarató hűségről, másik vasárnap az elválasztásról, romlottságról s kitaratásról. Pedig az evangéliom hárfájának nemcsak egy hurja van. Némely paptársunkat tökéletesen kielégíti négy-öt hur; tagadhatlan, hogy már ezen is szép zenét lehet elverni, azért a többire nem is ügyel; a többit behuzza a pókháló, az az öt pedig, melyet folyvást penget, lassanként elkopik. — Januáriustól az év utolsó napjáig mindég egy hangból papol. Műszerökhöz kevés kulcs van, azt a keveset változtatják ugyan, de kiható terjedelemre nem számíthatnak. Csak aki Krisztust predikálja, lehet biztosítva a folyvást új alakban előjövő változatosság felől; mert Krisztus a legdrágább illatok mirha, aloe- és eassia vegyülete. Ő mindennemű

zene, mindaz, mi kellemes a fülnek; ő mindenféle gyümölcs, s benne mindenféle iz föltalálható. Az életnek e fája tizenkét fajta gyümölcsöt terem. Ő mindenféle divatu ruha, most a szépség arany öltönye, majd a vigasztalás meleg köntöse, sőt a háboruban edzett acélu páncél. Minden, de minden található Krisztusban, s ki őt magáénak mondhatja, oly változatosságra lelhet, minőt a világ szinpadán szemlélhet, hol nincs egymással egyenlő két szikla, egyformán kanyaruló két folyam, s egyformán nőtt két fa. Bármilyen tárgyról elmélkedjél, hallgatóid elébb utóbb beleunnak, jól laknakvéle, de ha Krisztust választod tárgyul, mehatsz, haladhatsz előre és előre folyvást, beszéded örök énekké dicsőül, s énekelsz nekie „ki minket szeretett, és tulajdon vérével mosott meg bennünket bűneinkből.“

De van még e tárgynak más fölséges tulajdona is, az nevezetesen, hogy minden rendű s rangu emberhez egyaránt alkalmazható. Lázzadók vannak itt jelen? Predikáld Krisztust, lecsendesülnek. Bocsánatot nyert bűnösök jelentkeznek? Mi lágyíthatja meg inkább szívöket, mint a Jézus vére? Kételkedő keresztyének tévedtek bé ide? Csak Jézus neve emelheti föl ezeket is. Vannak itt tudós, értelmes, világot látott urak? ha még most nem elégíti ki vágyaikat Krisztus, eljő az idő, mikor sovároogva keresik. Láthattok itt szegény, tudatlan, abc-ét sem ismerő embert. Jézus Krisztust kell nekik predikálni, a minden ruhájától megfosztott, üldözött megváltót. Jézus minden éghajlathoz alkalmazkodik. Állítsd Uj-Zeelandban a faragatlan emberek közé, helyezd a költői képzelettel gazdag Persiába, vagy a gyönyör városába Párisba, — a kereszt mindenüvé illik, mindenhová alkalmazható. Nem vitatjuk hallgatóink hitnézeteit. Ha azok a miveltség legmagasb polcán állanak, Krisztus odáig fölé, ha alatt állanak, Krisztus oda is leszáll. Ily drága eledelt ne dobjon el magától egy keresztyén ember sem, forró kebellet fogadja azt magához, és megelégtetik. Így aztán nemcsak változatosság, hanem alkalmazkodás is találtatik e felséges tárgyan.

IV. De még ennél is több, — mert e tárgynak, ha azt a lélek ihletése által támogatva hirdetjük, oly hatása van, mit sehohsem találhatni föl, nevezetesen Isten népének egyesülését mozditja elő. Lehet p. o. itt közöttünk egy Puseysta. „No,

már én ezzel nem rokonszenvezhetek," mondja egyötök. Megálljatok, csak egy pár szót szólok, s megváltozhatik véleményetök. Itt van egy presbyterianus, igazi vastag nyaku, kékvérü presbyterianus, ki csak a maga egyházi szerkezetét tartja igaznak, a többit nem szenvedheti. „No, ezt már mégis szivesebben eltűrjük, de sokáig nem tudnánk vele barátkozni.“ Megállj, majd erről is mondd valamit. Most már megint egy másik köszönt be: szigoru Kálvinista. Erre meg már azt mondjátok „csak menjen tovább Isten hírével.“ Megálljatok, megálljatok. Itt ez a három ember, hallgassuk meg, hogy mint vélekednek egymásfelől. Azt hiszem, hogy ha egymásról más egyebet nem hallottak volna: már az első összeövetel alkalmával összeszólalkozásra kerül a dolog. De, testvéreim, kezet szoritunk mi e gyülekezet tagjai tivéletek, s ti is egymással, ha nem felekezetiileg, de jellemetök szerint mutatlak be benneteket. Az, kit, mint a Puseysmus kedvellőjét hivtam elő: Herbert György. Menyire szerette egyházának még ajtószégeit is, azt hiszem, hogy még egy pókot sem ölt volna meg, mely a templom falán mászott. Csontja velőjéig igazi egyházi férfi volt, de emellett minő keresztyén! Menyire szerette idvezítőjét. Ismeritek egy énekét, melyet oly gyakran idéztem, s idézek még százszor és százszor: „mily édesen zeng felém az Ur hívó szava sat.“ Az ajtón kopogtatnak. Ki van ott? „Nos, hát az a papirend támogatója “ Ne bocsássatok be, épen imádkozom, s nem tudok véle együtt könyörögni.“ „Igen, de Herbert Györgynek hívják.“ „Óh, az más, csak jöjjön, jöjjön be hozzám, senkivel sem tudnék buzgóbban fohászzkodni. Térjen be hozzánk, örülünk, hogy szerencsénk van, ön a mi társunk, énekei öröme buzditnak minket.“

Dehát az a presbyterianus ki volt, aki egyáltalában nem rokonszenvezett Herbert Györggyel. Ez Rutherford Sámuel. Igazi szeráfi lélek. Mily ragyogó képletekben beszél édes megváltójával. Anélkül, hogy sejtette volna, ujjá alakítá Salamon énekeit. Érezte s bebonyozta, hogy azok isteni eredetűek. A benne lakozó lélek utánmondta ez énekeket. Most már azt hiszem, hogy mindkettőt egymásmellett bocsáthatjuk be, s én meg vagyok győződve, hogy ha e kettő az idvezítőről beszél egymással: rokonkeblük együtt s egyért dobban, tudom, hogy most fenn az égben egymás mellett

élnék. Említettünk még egy vastagnyaku Kálvinistát is. Ez azon férfi, kit az Antinomianusok (törvénszegők) Leviathánjának (cethal) neveztek. Dr. Hawker. Hogy cethal volt, azt megengedem, de az nem igaz, hogy törvénszegő lett volna. Arról biztos vagyok, hogy Herbert György nem igen szerette volna Hawkert, de viszont Hawker sem emezt, ugyszintén Rutherford egyiket sem a kettő közül. „Nem, nem azt a fekete papságot gyűlölöm“ szokta vólt mondani. Azonban ismerjétek meg Hawkert is, valódi tiszta lélek. Ha ír, tollát a Jézusba mártja, hogy ismét róla írjon. „Drága Immanuel, drága Jézus,“ e szavak ismételtetnek reggeli s estvéli könyörgésében. Még Hill Rowlandtól hallottam, hogy egy ifju embertől kérdezé egy estély alkalmával, midőn ez elmenni készült, hogy hová szándékozik, „meghallgatom Hawkert,“ válaszolá ez, „azt mondják, érdekes előadásokat tart.“ „Csak menjen ön, s hallgassa meg. Köztem s közte az a különbség, hogy az én predikálásom olyan mint a pástétom, melyen itt-ott van elszórva néhány mazsola, az övé pedig teljesen abból áll.“ S igazán jól volt válaszitva a hasonlat, mert Hawker merőben Krisztust predikálta, s még akkor is, ha a bünöshez intézte fölhívását, ilyenformán szokta kezdeni beszédét: „Mit mondasz? elmégy-e ezen emberrel? övé lésszesz-é, egybekelsz-é vele?“ A személyes Krisztus predikálása tette táplálóvá az ő igehirdetését.

Szerelmesim! álljon elő bárki, s dicsóitse a világ megváltóját, mi mindnyájan egyetértünk vele. Én e délután több keresztyén hitfelekezet tagját látom itt, de ha Krisztus nem jár veletek, nem is kérdezem keresztyénségetöket. Mennélinkább predikáltatik a Krisztus, annál biztosabban érhetjük el az óhajtott egységet, s mennél többen civódnak majd Pál, majd Appolós vagy Kéfász fölött, annál több szakadás és villongás, annál kevesebb valódi keresztyén társulás lesz észlelhető.

Még csak azt említjük meg, hogy a bünös szívére mily jótékony hatást gyakorol a Krisztus predikálása. Van itt egy férfi, jelenleg egyházam tagja, kinek megtérését ezen ének olvasása idézte elő:

„Jézus, szivem szerelmese“.

„Ah“ mondá, „Jézus szeretné hát még az én szivemet is? Óh,

miért hanyagoltam hát én őt eddig el? Többen vannak, kiknek megtérését biztosan kijelölhetni, nem a hittanok útján — holott ezek is gyakran hasznosok — nem a tapasztalat, vagy gyakorlat ösvényén — bár ez is gyümölcsöző, — hanem egyenesen a Jézus predikálása folytán. A legtermékenyebb egyházibeszéd mindég az, mely Krisztusból indulván ki, abban végződik. Olyan mag, mely csak nagy ritkán rothad el a föld alatt. Egyik kavicsos talajra hullhat, de gyakran megtörténik, hogy a mag széttöri a szilárd követ is, s minthogy Krisztus száraz földből kisarjazott gyökér, gyökérkeret ver magának a száraz kemény kőszivekben is. Hirdethetnők a törvényt, döröghetnénk Isten fenyegetéseit, ezzel magában nem sokra mennénk. Krisztus, Krisztus és csak Krisztus, ha embereket akarunk megtéríteni. Egy könyelmű s gondtalan egyént szeretnél jó útra vezérelni. Beszélj előtte a kereszt történetét. Az alatt megállapodik, figyelme fölkél, eszméi ébrednek. Vagy meg akarnád szüntetni ama bánatosnak test szerént való aggodalmait? Beszélj előtte Jézus szeretetéről, s ez új szeretet kiirtja a régít. Be akarnád kötözni a megsebzett szívet? Hozd elő Jézust, mert ő benne balzsam van minden sebre. Krisztust kell predikálnunk, s akkor ő benne örvendezünk, mert ő tétetett Istentől üdvösségül mindazoknak, valakik hisznek ő benne. Ne ítélj, jó barátom, az ember szolgálata fölött. A világ gyakran vádolt olyat, kit Isten kiválasztott. Ne mond egyikről, hogy nem tehet jót, mert nyersen és durván beszél, sem a másikról, hogy hitvány fecsegés higitja előadását, sem a harmadikról, hogy tulságosan kicsiszolt irányu, s a levegőbe jár. Hagyd mindeniket a maga modorában. Ha azon egyén, legyen bár Pál, Apollos vagy Kefás, a Krisztust predikálja, Isten áldását kívánom reá; mert Isten álda Krisztus által, akit predikál, s elnézi megbocsátja a hibát, mi szolgálatába csuszott. Én is őszintén bevallom, hogy egyházi szolgálatom fölött kimondott több ítészi vélemény épen fejére talált a szegnek; hasznát is vettem, mert azontul még erősebben rajta voltam, hogy csak a Krisztust predikáljam. Kérkedés nélkül mondhatom ezt, mert ha ugy nem tettem volna, nem érezném magamat följogositva az igehirdetésre; ha hibát követtem el, keresztjére függesztettem szememet, s így szóltam „ez az út vezet Istenhez.“ S ha találkoztok

olyanokkal, kik Krisztust predikálják, ne forduljatok el azoktól. Könyörögjétek érettök, hordozzátok szivetökön; hibáik egyenként fognak eloszolni, ha Krisztust predikálják; de ha nem, akkor bármily kitünőek legyenek is, e kitünőség elhal, elhamvad, mint sötétségben a szikra. Nincs meg nálok a láng éltető olaja, mert predikálásoknak lényege nem a J. Krisztus.

Hadd legyen szabad azon kérelemmel bezárni beszédemet, hogy ne szünjétek meg könyörögni azért, miszerint ugy e házban mint mindenütt, az istentiszteletre épült hajlékban, mindvégig a Krisztus predikáltassék; én pedig ehez azon őszinte ohajomat csatolom, hogy legyen e ház sárkányok barlangja, e szószéket a tűz lángja eméssze meg, ha itt valaha nem azon evangyéliom predikáltatnék, melyet Isten apostolai adtak át a mi számunkra, s melynek maga a J. Krisztus belső szegeletköve. Könyörögjétek érettem is. Isten áldja meg Krisztusnak minden hű szolgáját; azt is buzgón s állhatatosan kérjétek, hogy valahol Krisztus hirdettetik, hallgassák őt az emberek, s hallván az igét, higgyenek, hogy megtalálják Krisztust, az ő lelköknek megváltóját, „aki hiszen és megkeresztelkedik, idvezül, aki pedig nem hiszen, elkárhozik.“ „Bűneinek bocsánatát veszi az ő neve által minden, aki hiszen ő benne,“ így int Péter. Pál apostol pedig így szólt a tömlöctartóhoz: „Hidj az Ur Jézus Krisztusban, és idvezülsz mind te, mind pedig házad népe“ (Ap. Csel. XVI. 31.) A jó Isten adja nekünk kegyelmét, hogy higgyünk, térjen szent nevére dicsőség örökkön örökké Amen.

Ime! előttünk áll Spurgeon a maga természetes valójában. Ez egy beszéd megismerteti velünk lelkületét, hitét, irányát. Szándékosan választám ki e beszédét, mint olyat, mely hiven visszatökrözi álláspontját. Azt hiszem, hogy óriási hatása a „les extrêmes ses touchent“ elvében rejlik, továbbá abban, hogy beszédeit kétségtelenül oly lélek és élet lengi át, mely önkénytelenül gondolkozásra ébreszti a hit iránt közönyössé válni kezdő embereket.

Krisztusnak megváltó ereje a sarkpont, mely körül szakadatlanul forog, mitől soha el nem tér, úgy hogy egyházi beszédeit egybe hasonlítva, azokon némi egyhanguság látszik átvonulni épen a tárgy folytonos azonossága miatt. De ez az egyhanguság nem

untató, sőtinkább figyelmünket költi föl, épen úgy, mintha egy nagy város rajzát különbféle alakban, több oldalról látjuk magunk előtt. Mindég ugyanazon város, de mindég más kép, más élvezete a szemnek. — Gazdagsága a hasonlatokban csaknem kimerithetlen. Felosztása nincsen ollóval arányosan kiszabva, néha egy rész két levélre, a másik tiz sorra terjed, úgy hogy alaktanilag alig birná kiállani a bírálat sulyát, de ez nem von le a legkisebbet sem általános értékéből, mert Spurgeon nem engedi magát a külforma által lenyügözni, rögtönzött beszédei egészen lelke mélyéből ömlenek.

Ha a nagytiszteletű szerkesztő ur megengedi, bátor leszek a jövő füzetbe egy mutatványt küldeni, ¹⁾ már nem hűfordításban, hanem szabadon átdolgozva, talán sikerülend nálunk is használható alakba önteni egy pár nevezetesebb művét.

Végül figyelmeztetem lelkésztársaimat, hogy Spurgeon fenntartván a fordítási jogot, már egy buzgó kiadó által megkerestetett avégre, hogy beszédeiből magyar nyelven is közöltethessenek „Szemelvények“, mire előre is fölhívjuk a közönség figyelmét s pártfogását.

Könyves Tóth Kálmán.

II.

Adatok Pathai István superintendens életéhez.

Pathai István dunántuli reformált superintendens, kitünő magyar író, rendkívül erélyes egyházi hivatalnok, gondos iskolafelügyelő és a magyar protestáns egyháznak mindenestre igen tekintélyes egyéne volt, de mindez érdemei dacára is kidomborított, pontos és az egykoru források felhasználásával megírt életrajzát nem vagyunk képesek fölmutatni. Harmadfél századon át majdnem minden egyház- és irodalomtörténeti munka említi; munkásságához Haner, Czwittinger, Bod, Horányi, Wallaszky, Tóth Ferenc, Danielik s legujabban Fabó András — úgy Beythe István életraj-

¹⁾ Nagy köszönettel veszem; de tárgyhalmaz miatt, csak jövő Juliusra vagy Augustusra kérem. — Szerkesztő.

zában, mint a „Codex evangelicorum diplomaticus“ című becses okmánytárban — érdekes adatokat nyújtanak, de mindezen emlegetés mellett is távol vagyunk attól, hogy működésének minden vonását ösmerhetnők.

E sorok írója is összeállította néhány év előtt Pathai életrajzát s közölte is nyomtatott munkájának fontosabb és még fel nem használt adatait azon vidék lapjában, amely látta születésétől fogva dicsősége deléig, remélvén, hogy valaki kipótolja ez életrajz hijányait, de e remény nem valósult meg. Senki figyelembe se vette indokát. — magyar szokás szerént. Mi a kedvező alkalommal sohasem tudunk élni, s ezért bukkanunk minden lépten-nyomon hézagokra, ha a múlt idők avatag emlékeit buvárkodjuk.

Most újra megkísértem néhány már ösmert adat egybeállítását, s talán ezúttal kevésbé csalatkozom, ha protestáns papjaink ügyszeretetétől ösmereteink bővítését remélem. Csak egyetlen történeti tény tisztázását segítse is elő minden egyházi emberünk: már ezzel is megkönnyítette azon író munkáját, aki valamikor meg fogja írni egyházunk történetét. És ezt minden papunk nemcsak hogy megtehetné, hanem ezt foglalkozásával járó kötelességének is kellene tekinteni. Hisz ha a helyszínén levő egyének nem vizsgálják át azon forrásokat, melyek kizárólag az ő rendelkezésük alatt vannak: akkor hogy várhatnók ezt másoktól?

De visszatérek kiindulási pontomhoz: Pathai életéhez. Eddig-élé tudtomra legterjedelmesebben irt erről Tóth Ferenc „A túl a dunai Püspökök életé“-ben (Győr, 1808. 8 r. 63—82. lap), s midőn most rövid életrajzát előterjesztem: nagyrészt e forrásra is támaszkodom.

Pathai István született Pápán 1555. augusztus 5-kén.¹⁾ Tanulását hihetőleg Pápán és Tolnán végezte. Az első helyre azért

¹⁾ Kiténik ez egy leveléből, melyet Kanizsai Pálfi Jánoshoz irt 1631. május 16-kán Belényesből, s melynek ide vonatkozó pontja így hangzik: „... Vivo et ego sine querela. Unice senectutis onera in dies premor, septuagesimum vitae et sextum annum proxime imminetis mensis augusti 5. clausurus, si deus volet.“ L. idézve Tóth Ferenc eml. munkája 63. lapján. — Ugyanitt találok a születési helyet is, de hogy e forrás nélküli adat mennyiben hiteles? nem tudom eldönteni. E. L.

gondolok, mivel ha Pápán született, akkor ama nehéz közlekedésű korszakban és ellenséges hadseregek által széltében-hosszában bebarangolt országban kétségkívül szülőhelye elemi iskoláit vette először igénybe; Tolna pedig azért jut eszembe, mivel ez időtájt ott egy nagyobb tanoda volt s mivel feltűnő esetlegesség az, hogy midőn Fogtői Máté 1613-ban beszél Dombi Péter tolnai tanítóról: egyúttal — mintegy eszmetársulatnál fogva — arról is megemlékezik, hogy ő Pathaival, a dunántúli püspökkel szenteltetett lelkészszé azelőtt 41 évvel, tehát 1572-ben.¹⁾ Vajjon nem lehetne-e ebből egyenesen arra következtetni, hogy Pathai a tolnai iskolát is frequentálta, ahol Fogtői megösmarkedett vele, s ahonnét talán ordináltatott is?

De e kérdés boncolgatása források nélkül nem viszi előbbre ösmereteinket. Forduljunk tehát a külföldre. Nehéz volna bizonyítani azt is, hogy volt-e ő külegyetemenek? Azon körülmény, hogy már 17 éves korában felszentelt pap volt, egyenesen azt látszik bizonyítani, hogy Pathai csak „domidoctus“ volt, mint Benkő József mondta magáról, miután 17 évnvi életkor sokkal kevesebb idő, semhogy a k k o r kikerülhetett volna ebből az akadémiákon való hospitálás. De nem is találtam fel nevét egyetlen külföldi név sorban sem, ami körülbelől bizonyossá teszi, hogy kizárólag hazai készülségű ember volt.

Amit immár biztosan tudunk Pathairól, azt a következőkben mondhatjuk el. Tóth Ferenc szerint először rohonci, de már 1592-ben pápai pap volt. Kétségtelen biztosat e pillanatban csak annyit állithatok, hogy már 1585-ben Pápára költözött, miután a „Sacramentokról“ szóló munkája ajánlólevelében — mely 1592-ben kelt — világosan mondja, hogy már hét év óta működik ott.²⁾

¹⁾ L. Pathai P. István tolnai papnak 1647. szeptemb. 10-kén kelt, és Szilágyi Benjámín Istvánhoz irt érdekes levelét *Lampe Historia ecclesiae reform. in Hung. et Transylv. Trajecti ad Rhen. 1728. 668. lap. E. L.*

²⁾ Sajnálom, hogy e pontot nem idézhetem szóról szóra, de munkáját a bécsi császári könyvtárban hasztalan kerestem, s a „Veszprém“ című lapnak 1867. évi folyama sincs jelenleg rendelkezésem alatt, ahol egyebek között e pontot is közöltem volt. — E. L.

1612-ben ismét Rohoncon van, mely évben a Körmen-
den tartott egyházkerületi gyűlés püspökké is választotta. Rohonc-
ról 1614-ben Veszprémbe ment, mely állomást 1624-ben a
kis-komáromi tekintélyes gyülekezet papságával cserélte fel,
de két év múlva, 1626-ban ismét Pápara költözött, ahonét
azonban 1629-ben „mind ekklésiájától, mind a superintendentiától,
tudva nem lévő, de nagy okból elsőkvén, a papságát és püs-
pökségét elhagyván, Belényesben ment lakni.“¹⁾ Ezt mondja leg-
alább Tóth Ferenc, de hogy alap nélkül: az kiderül a „Figyel-
mező“ 525—531. lapján közétett okmányokból, amenyiben mind
az őt határozottan hangsulyozza, hogy Bethlen Gábor vitette el a
tiszántúli egyházkerületbe.

Hogy pedig papi tisztségét sem hagyta oda, ez bebizonyul
egy egykoru kézirati följegyzésből, melyet Peucer Gáspár „Com-
mentarius de praecipuis divinatorium generibus. Servestae, 1591.“
cimű munkájának a kolozsvári ref. főtanoda gazdag könyvtárában
levő példányába jegyzett föl egykori tulajdonosa Beökényi Ger-
gely s mely szóról szóra így hangzik: „Reverenda Pietate Claris-
simus Dominus Stephánus Detsi, pie in Christo obdormijt die 15
Junij Anno 1631. Tumulus est in Festo Corporis Christi in
novo Coemeterio 19. Junij. Aetatis suae 63. Curatum est funus
honeste. Functus Ministerio Annis 30. Senioratu officio 21. Suc-
cessit pro Seniore R. D. Stephanus Pathajnus Minister Ecclesiae
Belenyesiensis.“ Nemcsak nem hagyta tehát oda végkép a lelki-
pásztori hivatalt, sőt 1631-ben még esperessé is választatott.²⁾ És
ezzel élete vége tisztázva van e sok felé elkallódott, de sok tekin-
tetben érdemes férfiúnak!

Mit tett, mint püspök; mit tett, mint iskolafelügyelő? ezt

¹⁾ Tóth Ferenc id. m. 65. lap.

²⁾ Ez adat a bihari esperesség történetét is teljesebbé teszi. Ember
Pál ugyanis elmondja (L a m p e i. h. 636. l a p.), hogy 1614-től fogva
Decsi István, más forrás szerint Gáspár, váradí pap igazgatta e megyét,
s utána Pécsváradí Péter ugyancsak váradí predikátor következett 1641.
Most már világos e jegyzetkéből, hogy Decsi István 1610-től 1631-ig
vólt esperes, és hogy közvetlenül utána nem Pécsváradí, hanem Pathai
István következett. Felette kár, hogy egyuttal azt is meg nem mond-
hatjuk, hogy Pathai 1631. után még meddig viselte e tisztséget. — E. L.

méltányolják mások. Én e részben nem tudván most többet, mint amenyit Tóth Ferenc tudott és hátrahagyott: ismétlés helyett hozzáutalom szives olvasóimat.

De érinteni fogom irodalmi munkásságát, oly mérvben legalább, aminőben előttem ösmeretes.

Nyomatásban megjelent egyetlen önálló munkája következő címmel jött ki sajtó alól:

1. „AZ SACRAMENTOMOKROL in genere. Es kiváldkeppen az Vr Vachoraiarol valo köniuecske ¹⁾ melben kerdezkeseknek es feleleteknek formaiaban, az keresztyeni tökелletes es igaz vallas, az Vr Christusnak teste etelenek es vere italanak igaz ertelmeröl, be foglaltatik: es minden rendbeli teuelgyesek ²⁾ ellen, szent irasnak igaz magyarázattal valo helleiuel megh erössittetik. Pathai Istvan, Papai Praedicator által. Anno M. D. XCII. “ 8 rétbén 11 + 153 + 3, összesen 167 levél.

E mű célja a tanítás és a sacramentomokról szóló protestáns elveknek a nép szívébe való becsepegtetése volt: épen ezért a lehető népszerű nyelven, vagy mint Bod Péter megjegyzi (Magyar Athenas 216 l.): „együgyüen, minden cifra nélkül“ van írva. És ez hatott is, mert a következő évben már címlap-, 1643-ban pedig teljesen új kiadása jelent meg I. Rákóci György költségén.³⁾

2. Második kiadása ily címmel jelent meg:

„Az Sacramentomokrol Közönségessen: Es kiváltképpen az Vr vatsorajarol valo Könyvetske. Melyben Kérdéseknek és Feleleteknek formajában, az keresztyéni tökелletes és igaz Vallás, az Ur Christusnak Test ételének és Vere italának igaz értelme felöl befoglaltatik: és minden rendbeli tévelygések ellen, Szent Irásnak igaz magyarázattal való-helyeivel meg-erössittetik. Pathai Istvan

¹⁾ Az 1593-dik kiadás címlapján: köniuecske áll. — E. L.

²⁾ Az 1593-dik címlapon: teuelgesek. — E. L.

³⁾ Példányai ösmeretesek 1592. évszámmal a Nemzeti Múzeum, debreceni ref. collegium és Farkas Lajos könyvtárában; 1593. évszámmal a Nemzeti- és Erdélyi Múzeumban (2-2 példány, de egyik mindenik helytt csonka), továbbá a kolozsvári ref. főtanoda és gr. Teleki Domokos gernyeszegi könyvtárában.

Papai Praedicator által. Masodszeri nyomtatás Fejervaratt Anno 1643. Typis et impesis Celsissimi Principis.“ 8 rétbén 12 + 330 (helyesen 331), összesen 343 lap. ¹⁾)

3. Bod Péter s utána Pathainak minden életirója említi, hogy ő lefordította Vives Lajosnak a „Keresztyén férjnek egymáshoz való (sic!) tisztekről és kötelességekről“ írott munkáját, de forrást nem idézvén: nem lehetett biztosan tudni, hogy való-é ez vagy pedig csak tévedés van a fordító személyére nézve, kivált miután e munkáról Szabó Károly sem volt képes felvilágosítást nyújtani. Végre nyomára jöttem ez adat eredetének, mely nem lehet más, mint Szenci Molnár Albertnek 1620-ban Heidelbergben megjelent „Imádságos könyvecské“-je, melynek előszavában egyebek közt ezt mondja Molnár: „Ha ki . . . . több példát kíván . . . . olvassa meg az Joh. Ludovicus Vivesnek De Officio Mariti, es az Keresztyén aszszonyi állatnac tanításáról írott könyveit. Az mellyeket hasznos voltokért soc nyelvekre fordítottanac. M a g y a r o l Patai István Predikator fordította meg, nem tudom ha kinyomtattatta-é avagy nem.“ S amit Molnár Albert nem tudott 1620-ban, azt mi sem tudjuk 250 év után. De anyi tény, hogy Bod Péter igazolva van, noha magát a munkát nem ösmerjük is.

4. Irodalmi művei közé számítom leveleit is, melyek közül néhányat töredékesen már Tóth Ferenc kiadott, Fabó András pedig a „Codex diplomaticus“-ban egész gyűjteményt nyújtott ezekből. E missilis levelek ugyan nem képeznek önálló művet, s nem is voltak a nyilvánosság számára irva, de mégis Pathai szellemének termékei és pedig sok tekintetben méltánylatot érdemlő termékei.

5. Tóth Ferenc a „Túl a dunai Püspökök Életé“-nek 78—81. lapján közli a pápai esperesség régi jegyzőkönyvéből egy énekét,

¹⁾ Pédányai vannak a nemz. muzeum, pesti egyetem, kolozsvári ref. collegium és római cath. lyceum, debreceni ref. főtanoda, máramaros-szigeti ref. lyceum könyvtárában (utóbbi helytt csonkán) és Liszkay Józsefnél Győrött. — Itt kell megérintenem, hogy e lelhelyi adatok egy részét Szabó Károlynak köszönhetem. — E. L.

melyet lelkészavatáskor szoktak Dunántúl a papi gyűlésekben énekelni az: „Oh Izrael szerető népem“ dallamára, s melynek versfőiből „STEPHANUS PATHAI SVPERINTENDENS“ jön ki. Ugyanez éneknek némi variánsokat mutató egykoru kéziratát én is felleltem a komjáthii canonok 1625-diki pápai kiadásának azon példányában, mely a kolozsvári ref. főtanoda gyűjteményében van. De egy töredékét, az utolsó 10 versszakot, megtaláltam nyomtatásban is. Liszkay József győri ref. lelkész urnál ugyanis meg van a komjáthii canonok 1642-diki váradi kiadása, melynek végén egy XVII-dik századi nyomtatványnak utolsó levele s ezen Pathai énekének említett töredéke van. Hogy pedig ez utolsó levele ama, jelenleg már ösmeretlen, nyomtatványnak, az kitűnik abból, hogy csak egyik felén van nyomtatás, míg a másik üres.¹⁾

Nagyon érdekes volna most már megtudnunk, hogy a magyar protestáns egyháznak miféle énekes könyve lehetett ez, s vajjon végkép elvesztek-e példányai vagy még valahol lappanganak? Ez alkalommal fel is hívom a magyar egyházi könyvészet barátait e kérdésre, melynek megfejtésével liturgiánk története csak nyerni fog.

6. A nemz. muzeum Jankowichféle könyvei között van egy váradi 4 rétű nyomtatvány 1654-ből, mely három önálló részt tartalmaz, u. m. a Gönci György által gyűjtött dicséreteket, a Szenci Molnár által fordított Dávid zsoltárait és a Szilvásujfalvi Imre által szerkesztett következő című halotti énekeskönyvet: „In exequiis defunctorum. Halot temeteskorra valo Enekek. Azoknak kedvéért, kik ilyen utolsó szükségben szolgálnak, öszveszedegtettek, és kibocsáttattak. Hebr. 9 r. 23. El-végeztetet dolog, hog' az emberek eg'szer meg-hallyanak, az után ítélet lészen. Nyomtatott Varadon, 1654. (Szenci Kertész Ábrahám által).“ 4 rétben összesen 67 lap.²⁾ E gyűjtemény 49-dik lapján kezdődik egy

¹⁾ Nekem feltűnt az, hogy Tóth Ferenc, aki anyira érdeklődött Pathainak ez éneke iránt, hogy egész terjedelmében le is nyomatta, e töredékről egy ígét sem szól, holott a kérdéses példány az ő tulajdona volt! — E. L.

²⁾ Szükségesnek vélem a teljes címet adni, miután ez egyike leg-ritkább régi könyveinknek. — Megjegyzem itt, hogy — ha emlékezetem

ének „Sok rendbéli probác vaduac rajtunc ez életben“ sorral s versfői ennek is „STEPHANUS PATHAJNVS“ nevet adnak.

7. Tóth Ferenc többiben emlegetett munkájában érinti, hogy 1612-ben Köveskúton Pathai elnöklete alatt, egy superintendentialis gyűlés tartatott, mely kötelező erejű canonokat hozott létre. Minő része volt ezek szerkesztésében Pathainak, és vajjon odaszámíthatjuk-e az ő művei közé? azt ma már bajos volna megállapítani.

8. Végül felhozom még, mint pusztá véleményt, Hrabowszky Györgynek azon állítását, melyszerént a Beythe István védelmére 1599-ben írt „Az igaz köröztyénekteől meg hasonlot confessionariusoknak rágalmaso Articulusok ellen irattatott, Igaz mentség“ című apologia Pathai István tollából folyt.¹⁾ Mire alapítja Hrabowszky ezen föltevését és írhatta-e valóban Pathai? azt csak akkor lehetne hozzávetőleg is eldönteni, ha valaki Pathainak minden munkáját tüzetesen átvizsgálná, de hogy érdemes volna-e ekkora fáradságra? azt a mű közeli ösmerői mondhatják meg.

És ezzel befejezzük Pathairól szóló ösmertetésünket. Életrajzot írni nem volt szándékunk, csakis egyes töredékes adatokkal óhajtottuk öregbiteni az „Isten vitézkedő magyar anyaszentegyházának“ történetét. Kiegészíteni e közlemény hijányait, s méltányolni Pathait, mint lelkészt és vallási író: egyházi ember feladata. Óhajtom, hogy e feladat megtalálja a maga emberét!

Bécs, november 20. 1870.

Eötvös Lajos.

nem csal — régi énekes könyveink is tartalmazzak Pathaitól dicséreteket, de ennek jelen tartózkodási helyemen nem nézhetvén utána, ezuttal csak mint sejtelmet fejezem ki. — E. L.

¹⁾ Lásd erre nézve Fabó András „Beythe István életrajzát. Pest, 1866. 38. lap. — Közel, — sőt tán egykoru kézírata Révész Imrénél, egy mult századi betűhű másolata Liszkay Józsefnél van a Tóth Ferencféle kéziratok között. Nagyon hihető azonban, hogy Dunántul még más, sőt tán több példánya is lappang, miután mind Gamauf, mind Hrabowszky látta és használta e munka kéziratát. — E. L.

T Á R C A.

A darmstadti „Allgemeine Schulzeitung“ a magyarországi népiskolai törvényről.

A darmstadti egyetemes iskolai lap, melyet több tekintélyes férfiak közreműködésével Dr. Stoy heidelbergi tanár s iskolatanácsos ad ki, folyó évi 3-dik számában hazánk iskolaügyi állapotáról következő tartalmu cikket hoz:

„Mennél tovább haladunk az 1868-dik évi népiskolai törvény végrehajtásában, annál világosabban és érezhetőbben tűnnek fel ezen elvtelen és rendszernélküli törvény hiányai, úgyhogy bár alig van még két éve, hogy fenáll e törvény, mégis minden ember sűrgeti annak gyökeres kiigazítását. Valóban meg nem foghatja az ember, hogy egy törvényhozó testület miként kezdhett a törvényhozás munkájához, a szükséges előleges ismeretek szerzése nélkül. Csak egykét pontot akarunk felemlíteni. A 35. §. szerint első sorban az illető iskolai község viseli az iskola terheit, amely célra külön iskolai adót vehet ki; ez azonban, az állami egyenes adóknak ötszázalékát nem haladhatja meg. Ezenkívül még fekvő javakban vagy tőkepénzekben minden község köteles iskolai alapot alkotni, s ezt évről évre szaporítani. Ha a község nincs azon helyzetben, hogy ezen forrásokból iskoláját fentartsa: ez esetben a 43. §. állami segílyt ígér neki. Midőn törvényhozáskunk ezen törvényes meghatározásokat tette, lehetetlen, hogy az országos adókról részletes statisztikai kimutatás lett volna előtte; mert különben képtelenség, hogy az említett tételeket felállította volna; miután ma már tapasztalati világos tény, hogy nincs Magyarországnak egyetlenegy oly községe sem, melynek iskolai szükségait, egyenes adójának ötszázaléka fedezni képes lenne, és pedig annál kevésbbé, mert a 36. §. szerint az olyan községi tagok, akik a törvénynek megfelelő felekezeti iskolát tartanak fen, fel vannak mentve az iskolai adó alól, vagy csak anyiban tartoznak azt fizetni, amennyiben a felekezeti iskola javára való adózásuk nem üti meg egyenes adójok ötszázalékát. A különben is elégtelen iskolai adónak ily kitünő megcsonkítása mellett, a törvény 44. §-sa mégis azt rendeli, hogy ha 30 iskolaköteles gyermek szüléi, egy külön községi iskola felállítását kívánják, fel kell azt állítani. De hol van aztán az ennek fentartásához szükséges anyagi erő? A 30 gyermek szüléi mindenesetre megfizetik adójok 5 százalékát; — de vajjon elég lesz-e ez? A többi adózókat terhelni nem szabad, mert azok fentartják saját felekezeti iskoláikat; — államsegélyért kell tehát folyamodni; ámde a

költségvetésben csak 650,000 forint áll az illető miniszter rendelkezése alatt, s mily kevés ez, oly sokak számára! Így csinálják törvénnyel a zürzavart.“

„Hogy mily felületesen van a törvény alkotva, bizonyítja a többek közt azon gyönyörű ellentét is, melyszerént a tantermeket, a 27. §-nál fogva ugy kell építeni, hogy azokra csak 60 gyermek számíttassék; a 34. §. azonban az egy tanító által tanítható gyermekek számát 80-ra teszi, sőt rendkívüli esetekben még többet is megenged. Kiváncsiak volnánk tudni, hogy hova teszik a törvényhozó urak a 60-on felül lévő gyermekeket az olyan iskolai helyiségekben, amelyek épen a törvény szerént építvék. A törvény azonban nem egyéb, mint üres frázis, és az is fog maradni. Ha megnézzük a magyarországi falusi iskolákat, száz közül legalább 90 olyan, amelyben nem 60, vagy 80, hanem 150. sőt több gyermek is van egy iskola-szobába zsufolva. És ily iskolák találhatók nem a távol kárpáti vidékeken, hanem néhány mértföldnyire az ország fővárosától, melynek szíjvitése végett egy év alatt 34 millió forintnyi furcsa kis summácskát szavaztak meg az ország pénztárából, holott az ország 5000 községében egyáltalában nincs iskola, más több ezereken pedig az ifjuság képzésének helyei oly nyomorult kunyhók, amelyekben szárazság, világosság és tiszta lég ösmeretlen dolgok. — Tehát ismét csak frázis, csillámló frázis!“

„De menjünk tovább! A magyar népiskolai törvény 81. §-sa azt rendeli, hogy az állam az ország különböző pontjain husz tanítóképezdét fog állítani. A leendő tanítók képzése végett célszerű intézetek állítása mindenesetre sürgető szükség, de pusztán fölállításával az ily intézeteknek, csak egy első lépés van megtéve. A fődolog az intézetekben uralkodó szellemtől, vagyis attól függ, hogy mily tanerők, s miként alkalmaztatnak. Ez alkalommal csak két megjegyzésre szorítkozunk, hogy t. i. 1869-ben csak öt, 1870-ben csak kilenc, s így öszvesen 14 tanítóképezde állítottatott, a korábbi felekezeti tanítóképezdek azonban régi szervezetökben hagyattak, és hogy továbbá eme kilenc tanítóképezde sajátlagos módon helyeztetett szét. Egészen félreeső obskurus városocskákba tették nevezetesen őket, milyenek pl. Csurgó, Modor, Lósonc, Znióvárálja, Déva, Baja, Mármaros-Sziget sat. Természetes, hogy ez azon törekvéssel van egybeköttetésben, hogy a leendő népiskolai tanító „egyszerű“ és természetes viszonyok közt neveltessék. A porosz regulatívok Magyarországon buzgó utánzásra találnak. Feltűnő az ország északi része iránti kedvezés, mert míg ez 4 – 5 képezdét nyert az országtól, a déli résznek csak egy van, t. i. Baján. Épen oly feltűnő az is, hogy a számos iskolákkal bíró németek számára ezideig még egyetlen képezdét sem adtak, míg a szlovákok, ruthének és rumének kiváló figyelembevételnek örvendhetek.

„Mig azonban a kilenc képezde, melyekben különben is nagyon mérsékelt a tanulók száma, kibocsáthatná tanítójelöltjeit, addig rendkívüli egyéves tanítói képezdei folyamatok nyitattak. Hogy mi haszna lesz ezen tizhavi abriktolásnak: azt tanférfiak előtt nem szükség különösen fejtegetni. Az iskolamesterkedő kézművesek száma valamivel kevésbé fog szaporodni, s csakis ez a haszna azon nagy költségnek, amelybe az országnak ezen rendkívüli tanfolyamok kerültek; mert minden rendkívüli seminarista különbség nélkül államsegélyt kapott. Így dressirozzák par force a tanítókat. Itt is tehát csak üres látszat, semmi tartós valóság!”

„Magyarország iskoláinak helyzete mindaddig nem fog javulni, mig csak oda nem viszik az ügyet, hogy a szolgálatban lévő tanítónak folytonos érdekeltsége legyen hivatása iránt. Ma még a legkedvezőbb esetben is így állanak a dolgok: a népiskolai rendes tanító a törvény értelmében, tisztességes lakás és egy negyedrészt földnyi kerten kívül 300 forintot kap. Ez a fizetése hivatala kezdetén s ez is marad élete végéig, ha t. i. oly szerencsés, hogy az esetleges tanítóválasztások alkalmával mindég újból elválasztatik; — ekkor ezen fizetéssel, az iskolaszobából a sirba léphet. Öt vagy tiz évi szolgálat utáni fizetéspótlékról sohol sincs szó, épen úgy, mint határozott nyugdíjazásról, vagy vénség idején biztos gyámolításról. Gunynak vehető a törvény 145. §-sa is, melyszerént a tanító fizetéséből két százalék minden esztendőben levonatik, s a vármegyei gyámintézeti pénztárba tétetik, s innen nyernek aztán a vénség vagy betegség miatt teljesen alkalmatlanná lett tanítók és tanítónők bizonyos segélyt. A tanító tehát pl. 30 vagy több éven keresztül évenként befizetni köteles legalább hat forintot a gyámintézeti pénztárba, vénségére azonban mégis csak kegyelemhez van utasítva. Ki határozza ugyanis meg a végleges munkaképtelenséget. Miben áll ez? Az élet melyik évében következik el? A segélyezés mily összegre emelkedhetik? hát a tanítók özvegyeivel mi történik? sat. Ezen kérdésekre hiában keres az ember megnyugtató feleletet; siker nélkül esedeztek az ország tanítóegyletei is feleletért a kormánynál, és országgyűlésnél. Ki gondolna a tanítókra, midőn boulevardot, sугárútát kell építeni, hogy a drága kedves Budapestet, mint világvárost lehessen bemutatni az idegeneknek! Nem ok nélkül rokonszenveznek itt nálunk oly nagy mérvben a francia urakkal, a franciákkal egyenlők akarnak itt lenni az emberek. Páris Franciaország; tehát Budapestnek is Magyarországgá kell lenni. Ezen központosítási dűh, s a vidék kizsákmányolása a főváros javára, az intézmények és viszonyok feszes uniformizálása, — mind csupa franciás dolgok. Ezen franciás irányzatokkal találkozik az ember az oktatásügy mezején is; amit tényekkel fogunk bebizonyítani. Csak ezen viszonyok áttekintése után tűnik ki a magyarországi iskola-

ügyi állapotok mostani értéke. Előre is mondhatjuk, hogy ez nem valami örvendetes fog lenni.“

Eddig van a darmstadti lap cikke. Nem állítjuk, hogy az minden felfogásában, minden megrovásában helyes; de azt bátrak vagyunk hinni, hogy megérdemli mindazok figyelmét, akik a népnevelés ügyét komolyan szívőkön hordják. Érdekes, hogy cikkiró észrevette a dühös centralizatio saskörmeit, melyeket nálunk oly szépen maszkirozni akartak. Általában a cikk, noha csak egy-két szempontból veszi rövid vizsgálat alá a törvényt: mégis egyik kétségtelen jelenség arranézeve, miszerént nemsokára mások is be fogják látni, hogy azon szabadelvűség, gyakorlati célszerűség sat. sat. melyeket némelyek a törvénynek tulajdonítanak, nem egyebek voltak, mint álomlátások.

Adatok a Formula concordiae bevételéhez hazánkban.

Soós János loosi predikátor levele Reczes János csepregi széniorhoz, a Formula concordiae aláírása végett, Hegyfalura öszvehivandó gyűlésnek elhalasztása tárgyában.

Szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek mint jó bizodalmas uramnak; az Ur Istentől sok lelki és testi jókat kívánok Kegyelmednek, mindazokkal melyekkel Istentől kívánja Kegyelmed.

Juta kezemben az Kegyelmed convocatoriaja, melynek continenciaját értem, hogy ismégh ujonnan az Ur Ő Nagysága¹⁾ jószágában lévő pásztorokat cogalja Kegyelmed Hegyfalura az subscriptora; — megbocsásson énnékem Kegyelmed, amint Vépben eleiben adánk Kegyelmednek, ugy kellett volna cselekedni Kegyelmednek, mig mi is az urral ő nagyságával szemben lehettünk volna, addig vesztegségben kellett volna lenni Kegyelmednek, mert noha az legátusok el nem mentek az ur után, ezzel el nem mult. Im az ur Isten meghozza jó egészségben ő nagyságát, azonnal mi is ő nagyságát megtaláljuk; tudom oly tiszta keresztyén s egyességszerető ur ő nagysága, hogy nem akarja a köztünk való scissiot, hanem inkább egyességünket kívánja ő nagysága.

Az Kegyelmed convocatoriaja azt tartja, hogy *committimus*; az pedig ugy lehetne kegyelmedtől, hogy ha az több szénior uraimmal egy akaratból emitálta volna Kegyelmed ez levelet ki. Már az ez szólás-

¹⁾ Gamauf megjegyzi: „ez Nádasdy Ferenc Vas és Sopron megye főispánja.“

nak formája fejedelmekhez és urakhoz illik, nem minimushoz amint utól levelében írja Kegyelmed magát. Tudja pedig azt Kegyelmed hogy mi, arra való authoritást nem engedünk Kegyelmednek, hogy a több szenior uraim consessussa nélkül convocalhasson Kegyelmed, kiből mi következzék jövendőben meglátja Kegyelmed. Minden köztünk való egyenetlenségnek és scissionak oka Kegyelmed lészen, mert egy caetusból kettőt akar csinálni Kegyelmed. Jól tudom pedig ez Kegyelmed hertelen dolga Uram ő nagyságának is akaratja ellen vagyon. Én azért jó szándékból kérem és intem Kegyelmedet, mindt a több predikátor uraim képeben, differálja ez mostani gyűlést tovább Kegyelmed. Hozza Isten urunkat ő nagyságát haza jó egészségben; mi is olvasunk az articulusat, ez meglészen; mi magunk cogaljuk annakutána ti Kegyelmeteket a convocálásra. Ne legyen köztünk scissio Kegyelmed miatt, az Isten igéje se utáltassék meg az magunk egyenetlensége miatt. Legyen békesség-szerető Kegyelmed, az háboruságnak gyűlölője; ne adjon valami gonoszra okot Kegyelmed. Lám uram ő nagysága levele is nem kinszerit mód nélkül bennünket; ahoz tartsa azért magát Kegyelmed. Én reám azért ne haragudjék Kegyelmed, mert Isten látja, a köztünk való egyeségnek megmaradásáért kérem erre Kegyelmedet. Isten sokáig éltesse the Kegyelmedet, asszonyommal ő Kegyelmével és a Kegyelmed szerelmes gyermekeivel egyetemben, Datae ex Loos, 21. augusti, anno 1595.

Servitor V. R. D.

Johannes Soos minister
in Evangelio christi.

Külcim: Reverendo Domino Johanni Reczes pio praeconi ecclesiae Dei, quae est Csepreghini collecta, seniorique ministrorum Verbi Dei, fautori, domino, patri observandissimo.

Kincses Pál kőszegi predikátor levele Reczes János csepregi seniorhoz, a formula concordiae aláírása ellen protestalván. 1596. febr. 11.

Szolgálatomnak ajánlása után kívánok az Ur Istentől egészséget, békességet, idvességet Kegyelmednek, mint tisztelendő uramnak. Vettem eszemben ellenem felgerjedett haragját Kegyelmednek, kinek nem kellene lenni, mivel kész vagyok mindenkor az egységre és békességre, sőt a szolgálatra is amiben tudok Kegyelmednek szolgálni. A könyv alá való subscribálásra pedig nem kényszeríthet senki; hanem, ha valaki kételkedik bennem, vegye elő az én vallásomat tőlem és kész vagyok előadni az szent Péternek ama mondása szerint: „estote parati ad respondendum semper, cuiuslibet petenti rationem etc. I. Pet. 3. Tisztelem és be-

csülöm az Ur ő nagyságát mint kegyelmes uramat, de ő nagysága sem kényszeríthette volna Kegyelmeteket is, hanem akiben kételkedett volna, vetett volna számot vele ő nagysága, és így a scissio nem lett volna közöttünk. Mindazáltal amit énnékem ír Kegyelmed, kész vagyok törekedni benne, hogy ha egyességnek kell lenni. Ha pedig Kegyelmed ebben akarja, hogy maradjon az ekklézsia, nem javallom s nem dicsérem. Ha Isten behozza Kegyelmedet, örömet akarok többet szólni Kegyelmednek felőle. Ha pedig biccent is Kegyelmed vagy éjjel vagy nappal: a Kegyelmed szava parancsolat énnékem, és örömet szolgállok Kegyelmednek, ezután is Kegyelmedet kérem, Kegyelmed szolgálatomat vegye. Isten éltesse Kegyelmedet, hogy Kegyelmed érhesse az ecclésiának egyességét, békességét. Amen. Data ex Kőszeg. Dominica septuagesima. Anno Xti 1596.

Reverentiae tuae servitor

Paulus Thesaurarius

minister in evangelio Jesu Christi.

Külcim: Reverendo viro Domino Joanni Reczes, concionatori in oppido Csepreg, Seniori ministrorum ecclesiae Christi fidelissimo, domino ac vicino suo observandissimo.

Kincses az akkori szokás szerint latinizálta nevét, különben egy más levélnek, melyet még közölni fogunk, külcimén Reverendo Domino Paulo K é n c s e s áll.

Gamauf mindkét levélre ezt jegyezte: az eredetiből, melyet magunk birunk.

Közi Gruber József

a Gamauf okmánygyűjteményéből, melynek birtokában van.

Egyházi krónika.

Németföld. — Ultramontanok az első birodalmi gyűlésen. Lelkészwálasztási törvények s lelkeszi fizetés Hannoverában. Áttérési törvények. — Az ultramontanok folyvást ébren vannak s nagy erőfeszítéssel dolgoznak. A híres római katolikus püspök Ketteler, különös nyomatékkal követeli, hogy a római katolika vallás és egyház sajátlagos jogai, a birodalom alaptörvényeiben határozottan biztosittassanak. A Postzeitung az új Németországtól, mint Európa legelső nagy hatalmától várja az egyház jogainak s a római pápa világi hatalmának visszaállítását, s ily értelemben 56 római katolikus parlamenti tag, már felírást is intézett Vilmos császárhoz. A nagy erőlködések mellett is azonban, a római katolikus képviselők száma, eddigelé alig haladja a százat, s ezek között is csak mintegy 70 ultramontan van; ezekről azonban, ez időszerént legalább még egyáltalában nem lehet képzelní, hogy valami nyomatékos önálló

politikát fognak kifejtetni, legfeljebb csekély dolgokban fognak gátul szolgáltatni. „Azon nagybecsű szolgálatot azonban mindenestre teszik nekünk — mond a Neue evang. Kirchenzeitung — miszerént a felületes és hitetlen liberálisizmust megtanítják azon okos tudományra, hogy Rómát holmi felvilágosodási divat-frázisokkal, s egyházelleni ömlengésekkel legyőzni nem lehet.“ Tökéletes igazság, amelyet nálunk is, vajha minél többen figyelembe vennének!

A hannoverai evang. lutheran egyházak számára az illető tartományi zsinat beleegyezésével, a versaillesi főhadiszállásról, mult évi december 22-kén adá ki Vilmos császár az új lelkészválasztási szabályokat. Érdekesnek és tanulságosnak tartjuk ezen szabályokból a következő pontokat kiemelni. — A lelkészválasztás jogára, módozatára sat. nézve, miként ezelőtt nem volt, ugy most sincs egyöntetűség Hannoverában. Váltak oly gyülekezetek, amelyekbe egyenesen az egyházi felsőség nevezett ki lelkészeket, s a gyülekezeteknek csupán meghívási joguk volt; tehát oly gyakorlat, mint a milyen a magyar ref. egyházban néhol még a mult évtizedekben is divatozott. Az ily gyülekezetekben ezentúl az üres helyek betöltésénél, csak az egyik esetben lesz a gyülekezetnek választási joga, de a másik esetben már az egyházi felsőség nevez ki; tehát a betöltési mód váltakozik, ami ugy látszik, nem egyéb, mint kísérlet annak kimutatására, hogy feltétlenül jónak vagy rossznak, sem a választási, sem a kinevezési módot nem lehet tartani. — Oly gyülekezetekben, amelyekben eddig fenvolt, ezentúl is fentartatik, illetőleg szélesbítettik a szabadválasztás, de bizonyos feltételek alatt. Választható bármely oly lelkész, aki Hannoverában tényleg szolgálatban van, vagy bármely oly lelkészjelölt, akit a tartományi konzisztorium választhatónak nyilvánított. Ámde. oly hivatalra, amelynek évi jövedelme 1200 tallért meghalad, csak 45 évesnél idősb, 1000 tallérnál nagyobb jövedelmű helyre csak 40 évesnél idősb, 800 tallérnál többre csak 30 éven felül lévő egyén választathatik. Az ifjabb korosztályú káandidatusokat, az egyházi főtanács mindaddig kizárhatja a választhatóságból, amíg az idősb korosztályokból 20 választható káandidatus van. A káandidatusi év vagy korosztály a lelkészképeségi vizsga — examen pro ministerio — letételétől számítottatik. — Választási szavazatok nyeréséért működni, büntetés terhe alatt keményen tiltva van; azt azonban az egyházmegyei, tehát nem az egyházközségi hatóság előtt, bármely választható egyén kijelentheti, hogy kész lenne ez vagy amaz helyet elfogadni. — Üresedés esetén, az egyházmegyei hatóság közli a gyülekezeti előljárókkal, a választhatók és ajánlkozók névsorát sat. Eljövén a választás ideje, legelőször is a gyülekezet egyházi tanácsa, egy egyházmegyei küldött elnöklete alatt; a választhatók közül, írásbeli titkos szavazattal kiválaszt egyet. Ha a választás egyhangu, s az ellen bizonyos idő alatt, a gyülekezetnek legalább három, választási joggal bíró tagja kifogást nem tesz: akkor az egyháztanács kiválasztottja, megválasztott lelkésznek tekintetik. Ha pedig a választás nem egyhangu, vagy kifogás tétetett ellene: akkor a gyülekezet egyházi tanácsa 3 egyént kijelöl, s e három közzül választ aztán a gyülekezet. A presbyterium s az egyházmegyei hatóság oly ajánlása, mely a választási szabadságot nem korlátozza, kizárva nincs. A kijelöltek meghívhatók próbapapolásra s katekhizatióra, ha a gyülekezeti előljáróság jónak látja azt. — A gyülekezeti választás eredménye ellen is

szabad egy kitűzött határidőig kifogást tenni, és pedig bármely konfirmált gyülekezeti tagnak. A gyülekezeti választást az esperest vezeti. Minden választást az egyházi felsőség megerősítése alá kell terjeszteni. sat. sat. Ugyancsak a nevezett napon és helyen kél egy másik rendelet, amely ismét a zsinat megegyeztetével azt hagyja meg, hogy Hannoverában a lelkesízi fizetés, szabad lagon kívül nem lehet kevesebb 500 tallérnál, sőt a népesebb s az oly helyeken, melyekben az élelem sat. drágább, s a lelkesízi szolgálat nagy erőfeszítéssel jár, 600 tallérra emelendő a fizetés. Ha e javítást az illető gyülekezetek nem bírják, közforrásból nyernek segílyt sat. sat. — Nemcsak a hannoverai választási szabályok, amelyeknek néhány főbb pontját most közlöttük, hanem általában külföldi protestáns — illetőleg református hitfeleink lelkesízi választási szabályai nagyon megérdemlik, hogy tüzetesen és egész terjedelmökben tanulmányoztassanak azok által, akikre nálunk a lelkesízi választás rendezése néz. Sohasem lehet eléggé hirdetni, hogy fenálló intézményeink reformjánál, vagy újak alkotásánál nálunknál többet tapasztalt és többet tudó, s amellett, kevés kivétellel a vallás ügye mellett is őszintén buzgó külföldi hitfeleink dolgait figyelembe nem venni, megfoghatatlan és sok veszélyt hozható nagy hiba lenne. — A száz s weimari nagy hercegségben, az 1871. január 25. kelt törvény szerint, ha valaki a protestáns és római katolikus valláson kívül, valami más vallásra akar térni, szükség, hogy életének 18-dik évét betöltötte legyen, s bizonyítványt nyerjen előbbi lelkesíztől arról, hogy annak, áttérési szándékát előre bejelentette, és azáltal lépésének fontossága felől kellőleg oktattatott. Ezen bizonyítványt aztán a polgári hatóság előtt mutatja be, s az vezetí jegyzőkönyvbe az áttérést. — E törvény tehát nem a protestáns egyházból a római katolikába, vagy ebből amabba való lépést, hanem csupán a dissidensek közé lépés eseteit szabályozza. — A brandenburgi tartományi evang. egyházi tanács, nem régen azon rendeletet adta ki a hatósága alatti lelkesízeknek, hogy ha valaki az evang. vallásról a zsidó vallásra lépne, ezen eddig hallatlan dologról, a lelkesí kellően értesítse a gyülekezetet, és világos szavakban magyarázza meg az ily lépés iszonyuságát. Ezen rendelet ellen a berlini orthodox zsidók előljárósága protestatziót nyujtott be az országos evang. egyházi főtanácshoz. Az orthodox zsidók azt mondják a többek közt, hogy ők, „nem gyűlölik a Jézust. Az meglehet, mond a N. E. Kz.; ámde az általok rosztalt egyházhatósági rendelet nem is Jézusról, hanem Krisztusról szólott, s az volna a főkérdés, hogy vajjon hát erről, ennek istenségéről, messiassi, megváltói tisztéről sat. miként gondolkodnak a zsidók. Egyébiránt az egyházi főtanács legkisebb feleletre sem méltatta a protestatziót; csupán egy-két lap közölte azt.

Anglia. Erélyes lépések a romanizmus és ratiionalizmus ellen. — Némely ánglikán papok pápista szertartások után kapkodó törekvéseinek, a titkos államtanács erélyesen gátat vetett, eltiltotta nevezetesen a pápista papos kazulát, álbát és tunikát, mintzinte az ostyát s vizzel vegyített bort is az Ur vacsorájánál; a papi süveget a papi szolgálatok alatt feltenni nem szabad, legfelebb csak kézben tartani; meg van tiltva, hogy hátat fordítson a pap a népnek az urvacsorai elemek megszentelése alkalmával, s miután a térdepelés és a

gyertyák már korábban eltiltattak, most már úgy gondolják, halálosan van sújtva a romanizmus; — mások ellenben úgy vélik, hogy a római egyházzal rokonszenvezők, tömegesen fognak kilépni az anglikán egyházból. Másrésről azonban, ugyancsak a titkos államtanács tulszigoru ellensége még a mérsékelt szabadelvű irányzatnak is. Az anglikán papokat keményen kötelezi, hogy az ösmeretes 39 cikkből álló hitvallásától semmiben el ne térjenek, s különösen a Krisztus helyettes elégtételéről, az eredendő bűnről, s az örök kárhozatról szóló dogmák ellen semmit ne vétsenek. Emiatt legközelebb egy Voysey nevű anglikán pap hivatalából letéttetett. Általában igen nagy a mozgás az egyházi ügyek mezején Angliában, és sokan erősen hiszik, hogy egyrésről a szigoru dogmatizmus békói tágulni fognak, másrésről az anglikán egyház előjogai neinsokára egészen megszűnnek.

Északamerika. Adalék az egyházi statisztikához. — A legujabb adatok szerént, az erősebb protestáns felekezetek kebelében az Ur asztalához járuló, vagyis kommunikáló tagok száma következőleg áll:

Methodisták között	2,500,000
Baptisták között	1,300,000
Presbyterian, kongregatzionalista s hollandi reformátusok között	1,300,000
Lutheranok között	425,000
Episkopalisok között	200,000
A testvéri gyülekezetek közt	100,000

Összesen: 5,825,000.

A vasárnapi iskolákat, — melyeknek céljuk a sajátlagos felekezeti vallásoktatás. miután a községi iskolákban csak a biblia használtatik, — különösen a reformátusoknál igenszámos tanulók látogatják. — Összesen mintegy 11 millióra lehet tenni az oly egyének számát, akik a nevezett protestáns felekezeteknek önként bevallott hű tagjai. A kisebb protestáns felekezetekhez tartozók, s az olyanok számát pedig, akik nem bevallott tagjai ugyan egyik felekezetnek sem, de azért rendszeren eljárnak valamely protestáns isteni tiszteletre, 4 millióra lehet tenni. — Már többibzen megjegyeyztük, hogy Északamerikában teljes tökéletes vallásszabadság lévén, az egyesek semmi szin alatt, s egyáltalában nincsenek kényszerülve arra, hogy tartozzanak-e valamely egyházhoz avagy ne. Hanem aztán akik egyháztagok, azok nemcsak névvel, hanem lélekkel és szívvvel ilyenek. A legnagyobb részben pompás templomok, telkészlakok, vasárnapi iskolák, seminariumok, universitások, missziói és könyörületességi intézetek sat. a vasárnapok megható ünnepélyes csendje falvakban, városokban; s több más ily jelenségek nyilván hirdetik, hogy az evang. egyháznak számos hű tagjai vannak még Északamerikában.

Iskolaügyi krónika.

Németföld. A porosz népműveltség értéke a legközelebbi háboruban. A porosz kormány tulszigoru

ragaszkodása az iskolák felekezeti jelleméhez. Elemi iskolai tantervek terjedelme. — Igensokan állították azt, épen hazánkban is, hogy Napoleon és a francia kormány, azért kezdték meg könyelműen a reájok nézve oly szerencsétlenné lett háborút, mert fogalmuk sem volt a poroszok nagy hadi erejéről. Ezen balvéleményt a tények fényesen megcáfolták. A tuilleriák iratai között feltalálták a Napoleon elfogatása után azon terjedelmes iratokat is, amelyekben Stoffel ezredes, a francia kormány katonai teljhatalmazottja Berlinben, a poroszok hadi erejének nagyságát hiven előadja. Egy 1868. ápril 28-dikán kelt iratában, tüzetesen fejtegeti különösen azon nagyfontosságú befolyást is, amelyet a népműveltség, illetőleg a népiskolák a hadviselésre és annak eredményére gyakorolnak. Nyilván kimondja, hogy népiskolák s felvilágosodás tekintetében, a porosz a legelső nemzete Európának, s a franciának véghetetlenül felette áll. Említi, hogy az osztrákok feletti győzelmeiket is, kiválóan intelligenciájoknak köszönték magok a poroszok is. „Midőn a mi katonáink — mondának a poroszok — az első ütközetek után legelőször találkoztak és társalogtak osztrák foglyokkal, s megösmerték ezek nagyrészenek feltűnő együgyűségét és műveltségét: nem volt többé egy porosz katona sem, aki magát mintegy istennek ne tartotta volna az osztrák felett, és ezen önbecszeret megkettőztette a mi erőnket.“ Világosításul felemlíthetjük itt, hogy a múlt év végén egy izben fegyver alá hívott 80 ezer porosz ujonc között, csak 3 százalék volt olyan, aki iskolába nem járt, ezeknek is tetemes része Posenre esett. A hohenzollerni ujoncok között egyetlenegy sem volt, aki iskolázatlan lett volna. — Annak idejében említettük, hogy Boroszló városa saját költségén, nagy áldozatokkal egy gymnázium s egy reális-kola számára nagyszerű épületeket emelt; azt akarta azonban, hogy e két intézet, a helyi körülményeknél fogva, semmi vallási vagy felekezeti jellemmel ne bírjon, s mint ilyenek számára kérte a kormánytól a megnyithatási engedélyt. A kormány azt válaszolta, hogy előbb szükség, miszerént az intézeteknek „szabályzó vallási jellemük legyen.“ A város nem tágitott; de nem engedett a kormány sem, bár a boroszlóiak mindent elkövettek. A darmstadti allg. Schulzetung szerént, az új épületek folyvást használatlanul hevernek. — Poroszországban az eddigi mértékrendszer helyett, a következő évben már a méterrendszer lépven életbe, a kereskedelmi s vallás és iskolaügyi miniszterek egyetértő megállapodás után rendeletet bocsátottak ki az egyházi és iskolai épületek terjedelmére sat. vonatkozólag is. Az elemi iskolai tantervek teljes terjedelmét véve fel, tehát beszámítva a tanszék és közök helyeit is, egy gyermekre eddigelé 6 négyszög lábnyi tér számított, ezentul e helyett 0,6 négyszög méter fog számíttatni. Azon távolság, amelyből a gyermekek az iskolai táblán lévő írást olvashatják 8,2 méter. A terem belvilágának hossza 9,5, — széle pedig 5,7, vagy 7 méter; a magasság 4,1 — legfelebb 4,4 méter. Tudvalevőleg oly iskolákról van szó, amelyek nem a felekezetek egyházi vagyonából, hanem községi vagy állami vagyonból építtetnek, de azért határozott felekezeti jellemmel bírnak.

Anglia. Az új iskolai törvény, s a vallástanítás a szerént. — Annak idejében részletesen ismertettük volt az új iskolai törvény főbb pontjait. A törvény szerénti iskolai hatóságok, melyeknek

nők is lehetnek tagjai, szabad választás útján immár létrehozattak, s elkezdették működésüket. Ezen hatóságok csaknem minden kivétel nélkül, a legbuzgóbban pártolják a népiskolai vallásoktatást. Még Huxley tanár is, az angolok Vogt Károlya s a londoni iskolai szék egyik tagja, a legmelegebben nyilatkozott a bibliai vallásoktatás szükséges voltáról. Tudva van, hogy a vallást maga a rendes tanító tanítja ugyan, de az oly iskolákban, amelyek az államtól nyernek gyámolítást, nem szabad a vallásoktatáshoz valamely egyes felekezeti kátét felvenni, hanem csak magát a bibliát kell használni, mint kézi könyvet. Ámde a disszenterek már is panaszkodnak, hogy a falusi vidékeken, ahol a nép többsége s a tanító is anglikán, a pusztai bibliai vallásoktatás nem egyéb, mint anglikán vallásoktatás; a katolikusok pedig, magában a bibliaolvasásban is eretneki kényszert látnak. Ezek szerint már is igen kevés védelmezői vannak az új iskolai törvénynek, holott ez, a létezett felekezeti iskolákat nemcsak minden szorongatás nélkül, s teljes szabadságban meghagyta, hanem gyámolítja is, s csupán az államsegélyt nyerő s nem egyes felekezeti, de azért keresztyén iskoláknál hozta be kötelezőül, a bibliai keresztyén vallásoktatást.

Olaszország. Műveltségi állapotok Rómában. — A legközelebbi bőjti napokban, különösen a jézsuiták rendkívül izgató és szenvedélyes egyházi beszédeket tartottak Rómában. A többek közt pater Caldeari a szent Ignác templomában, megszámlálhatlan sokaság előtt így szólott: „Én olvastam néhány evangélikus predikációt. Ezek a protestáns urak, valami nagy tudósoknak s pápáknak szeretnének láttatni. (Derűtség.) Az én véleményem szerint, elég egy pápa, és ezt nem azon urak között keressük, akik nekünk a vallás dolgában számbizonyítványt akarnának kiadni, miként mások is a közoktatás ügyében. (Élénk derűtség.) Kommentárul ezen jellemző templomi szónoklathoz mi is jegyezzük meg a következőket. Az olasz kormány, tüstént római uralma kezdetén egy lyceum, egy gymnázium, és egy technikum felállítását rendelte el Rómában. A felételre jelentkezett 656 tanuló, mind megvizsgáltatott s nyomorult képet tüntetett fel a római tudós iskolákról. Oly ifju emberek, akik már 5—6 év óta foglalkoztak klasszikai tanulmányokkal, alig tudtak olvasni görögül. A római gymnáziumokból 16, 18 éves tanulók nem tudták megmondani, hogy miféle tudomány a geographia, azaz fogalmuk sem volt arról. Szeréntök Szárdínia egy város; Majland Szicilia királyi városa, Dante francia, Petrarca egy költő, Kolumbus egy a szentek, vagy épen az apostolok közül. A technikumba lépni akaró ifjakról legjobb lesz hallgatni, vagy legfelebb csak annyit jegyezni meg, hogy ezek öt számjegyből álló mennyiséget, akadozás és hiba nélkül leírni képesek nem voltak.

Oroszország. Nagy lendület a népnevelés mezején. — Az iskolai kényszer, vagyis az általános tankötelezettség immár épen úgy, mint az általános hadkötelezettség törvényre van emelve az orosz birodalomban. 1871-re 8,952,720 rubel az iskolai költség. Ebből most még több mint két millió az egyetemekre, majdnem négy millió pedig a gymnáziumokra fordítatik, s az elemi iskolákra és képezdekre egy millió is alig jut. De ezekre

nézve is bizton várható a közel jobb jövő. — Az elemi iskolák ügyét mozdítja elő a cárnak egy mult évi december 8. kelt rendelete is, mely helybenhagyja a birodalmi tanács azon határozatát, hogy az elemi iskolai tanítók, képességi vizsgájok letétele után, szolgálatuk egész ideje alatt felmentetnek a katonai kötelezettség alól. Az ily intézkedést multhatlanul megkívánja a népnevelés érdeke minden oly államban, amelyben a tanítókat helyettesíteni nem oly könnyű, mint pl. a műveltebb német államokban.

Törökország: A császári lyceum s német iskolák Konstantinápolyban. — Konstantinápoly alatt egy gyönyörű ponton, a tenger partján áll egy nagyszerű három emeletes négyszög épület, mely egykor két ezred katonai laktanyája volt, 1868 óta pedig a császári lyceum. Itt képeztetnek a török birodalom számára a leendő államhivatalnokok, és pedig valláskülönbőség nélkül. A tannyelv francia, s különös sujj fektettetik arra, hogy a növendékek jól tudjanak franciául; tanulják a latin s egy kissé a görög nyelvet is, s ezeken kívül a szokott gymnáziumi és lyceumi tudományokat. 600 alumnus van, kiknek csak fele tartozik az Izlárhoz. Az intézet végcélja a törökországi államhivatalnokokat valóban az európai műveltség színvonalára emelni. Sokan nagy horderejűnek és igensikeres hatásúnak tartják ez intézetet. — Konstantinápolyban a németek száma mintegy 8000-re megy, s ezeknek három iskolájok van, egy osztrák, egy porosz, és egy német mint ők nevezik.

K ü l ö n f é l é k .

Tudósítás a bécsi evang. theologiai fakultás félszázados örömnünepéről.

A bécsi cs. k. evangyéliomi theologiai fakultás barátainak, s egykori hallgatóinak ezennel tudtul adatik, hogy a nevezett fakultás félszázados fenállásának örömnünnepe, a fakultási épület e célból tágitott termében, folyó évi april hó 25-dikén fog tartatni. Az „actus publicus“ főrésze a dekanus német- s a prodekanus latin nyelven tartandó — promotionalis — beszédéből fog állani.

Bécs, 1871. február 25.

Dr. A. Vogel,

e. i. dekanus.

Thiers és Ranke. Ki ellen harcoltak a poroszok ?

— Midőn Thiers, a francia kormány mostani főnöke, — haugyan még az, — legközelebb Bécsbenjárt, ott találta Ranket, a nagyhirű porosz történetíró is, aki épen a bécsi könyvtárakat buvárolta. Egykor Thiers Rankenál levén ebéden, kérdezte ettől: „ugyan mondja meg, hogy most már,

mintán Napoleon el van fogva, ki ellen harcolnak hát vóltaképen a poroszok? A derék porosz protestáns történetiró ezt felelte: „XIV-dik Lajos ellen.“ Thiers, aki szinte kitünő történetiró, elérte a dolgot; elszomorodott és semmit nem felelt. — A Ranke felelete valóban magasztos és mély értelmű! Mily sok minden eszünkbe juthat! „Az állam én vagyok.“ „Utánam az özönvíz.“ vagy: „aki hátul marad, tegye be az ajtót.“ Madame Maintenon, Richelieu, sat. sat. és . . . a hugonották szomorú de hősi alakjai! „Et, toi, prince redoutable, que j'honorai jadis comme mon roi,“ — „És te rettenetes fejedelem, akit én egykor mint királyomat tisztelék, s kit most is még mint Istennek ostorát tekintek, -- végy részt te is az én áldásaimból! E tartományok, melyeket te fenyegetsz, de amelyeket az Urnak karja véd; e vidékek, melyeket te száműzöttelkel népesítettél meg, de oly száműzöttelkel, kiket a szeretet lelkesít; e kőfalak, melyek között ezernyi vértanuk vannak, kiket vértanukká te tettél, — e kőfalak még most is feléd szálló áldásaimkat hangoztatják vissza! Felejtse el az Isten a vérpatkokat, melyekkel te a földet béborítád, s melyeknek szétáradását látta a te kormányod!“ sat. sat. Saurin a nagyhirű hugonotta predikátor intézte e szavakat XIV. Lajoshoz, Hollandiából, Hagából, egy új év napján tartott gyönyörű egyházi beszéde folyamán. — *Historie des refugiés protestants de France.* par Weiss. Paris. 1853. II. 68.

A magyar kormánypart és a klérus. — Az „*Unsere Zeit*“ című igentekintélyes lipcei folyóirat jelenévi Március 15-diki füzete, egy cikket hoz Ausztriának, a múlt magyar országgyűlés feloszlataása óltai állapotáról. E cikkből nyilván kijő, hogy a mi kormánypartunk, a mostani országgyűlésre való képviselő választások ügyében a klérussal szövetségelt, s ennek közreműködéséért bizonyos kötelezettségeket vállalt magára. Ezen kötelezettségek egyike vólt az is, hogy a part beleegyezik egy katolikus kongresszus tartásába, amely a primás elnöklete alatt csakugyan meg is nyitattott Pesten. A kongresszusra való választási szabályok, melyeket Simor primás készített, a Rómától függő püspökök kezébe, minden ellenzékelt megsemmisítő tultnyomó hatalmat adtak; — és B. Eötös miniszter ezen szabályokat megerősítette. . . . „Ezen komédiánál, -- mond a cikkiró — a cél vóltaképen csak az, hogy a katolikus autonomiai kongresszusnak az egyházi privilégiumokról hozandó, s előre láthatólag tultcsapongó határozományai, mint az összes katolikus egyház, vagyis klérus és világiak autonom tanácskozományainak eredményei, terjesztethessenek az országgyűlés szentesítése alá.“ — Teljesen osztjuk cikkiró felfogását. Ily véleményben vóltunk eddig is, s csak azt szeretnők már látni, hogy ezen s több eféle előjelekből és tényekből, miképen fog már megszületni a magyar protestáns egyház számára, a tökéletes jogegyenlőség és viszonyosság, és hogy, hol vagon tehát azon kormány és kormánypart, amely egyenlő mértékkel mér mindenkinek.

A baranyamegyei iskolatanács folyó évi márc. 2-kán tartott ülésében kimondá az 1868-dik évi 38-dik, vagyis a népiskolai közoktatásról szóló törvénycikk tarthatatlansá-

gát, s ennek folytán egy 5 tagu bizottságot választott kebeléből, melynek kötelességévé tette a törvény átvizsgálását, vagy ha célszerűbbnek látná, egészen új törvényjavaslat készítését. — Meg vagyunk győződve, hogy a törvény tarthatatlan vagyis célszerűtlen hiányos és hibás voltát előbb utóbb ki fogják mondani a többi iskolatanácsok is, ha ugyan igazán szívből hordják a népnevelés nagyfontosságú ügyét és az igazságot. A revideálás munkába vételét azonban halasztandónak véljük, s azt óhajtjuk, hogy a törvény a legközelebbi két-három év alatt, minden lehető pontban hajtassék végre nagy szigorúsággal. Majd ekkor fogja azt kézzelfoghatólag bebizonyítani az élet és tapasztalás, hogy az a törvény csakugyan nem életre való. — A szétforgácsolt revideálási törekvések, többet árthatnak mint használhatnak, s ne feledjük, hogy már észlelhető oly revideálási törekvés is, mely nem egyéb, mint politikai manőver, csak az t. i. a célja, hogy valami felületen revizio, minél távolabb jövőre tolja a gyökeres reviziót, vagyis azt, ami ennél célszerűbb és helyesebb lenne, t. i. a mostani törvény egyszerű félretételét, s egy egészen újnak alkotását.

Belevári Ferenc ref. lelkész alapítványa a csurgói ref. iskolában. — Annak idejében méltó elismeréssel írták a lapok, hogy Belevári Ferenc diáviszlói ref. lelkész ur tízezer oszt. ért. forint alapítványt tett a csurgói ref. iskola javára, oly célból, hogy annak kamatai által a népnevelés, jelesül a népiskolai tanítók képzésének ügye mozdíttassék elő; — azt azonban világosan kifejezte, hogy praeparandiára épen nem céloz, hanem azt akarja, hogy „a tanítók is az eddig fenálló tanintézetek osztályaiban vegyék előleges kiképzetetésüket minden megkülönböztetés nélkül.“ — Senkinek sincs sem joga, sem helyes alapja arra, hogy az alapító ezen felfogását épen iskolaügyi szempontból is kúrhoztassa, mert az még a külföldi tudomány előtt sincs eldöntve, hogy jeles tanítók egyedül a különleges praeparandiákból kerülhetnek ki; a mostani magyar kormányserénti képezdek ellen pedig, több tekintetben lényeges kifogások lehetnek. És ime, a somogyi ref. egyházmegye kis gyűlése, a Belevári alapítványt, 1868-ban átadta a kormánynak, a felekezeti jellemmel nem bíró csurgói államképezde javára; mi célra? épen nem felekezeti célra, hanem avégre, hogy a kamatok, képezdei tanulók számára, minden valáskülönbség nélkül ösztöndíjjal szolgáljanak. Ezen eljárás ellen az alapító ismételve tiltakozott, de ez ideig még siker nélkül. Lehetetlen megtagadnunk csudálatunkat, a somogyi ref. egyházmegyei kis gyűlés eljárásától; de még inkább csudáljuk a kormányt, mely elfogadta amaz alapítványt, holott neki törvényes kötelessége volna felvigyázni, hogy az alapítványok „ad mentem fundatorum administrentur ac dispensentur.“ 1791. XXVI. 10. S épen ezért bizton reméljük, hogy a kormány a nevezett alapítványt, minden haladék nélkül kibocsátja kezei közül, sőt hihető, hogy kibocsátotta már ezolta. — De mily különös politika is volna az, amely, mig egyrésztől szárnyaival takargatja s védi az országos forrásból eredett, de mégis kizárólag római katolikus célokra fordított alapítványokat s javadalmakat mint ilyeneket, sőt egyenesen oda gravitál, hogy ezek az állami kezelés és rendelkezés alól elvonatván, merőben a római

katholika egyház hatalmába és birtokába adassanak: másrésről abban buzgólkodnék, hogy a szegény protestánsok saját felekezeti alapítványait, így vagy amúgy adják át a kormánynak! Kétségtelen szilárd igazsággként bizvást kimondhatjuk, hogy a magyar protestáns egyháznak vagy egyházi hatóságoknak s gyülekezeteknek bármiféle államkormány-nyal oly célból szövetekezni, hogy egyesült erővel felekezeti jellemmel nem bíró, nem autonom, hanem merőben állami, s Isten tudja, mily irányúvá és szellemüvé lehető tanintézetet alapítsanak, — nemcsak merőben felesleges és szükségtelen, hanem emellett igensok bajra és vészre vezethető dolog. A legvégsőbb és legrosszabb esetben is, inkább kama-tozzék a felekezeti iskolai vagyon mindaddig, míg a kellő mértéket meg nem üti, mintsem hogy azt, habár ideiglenesen is, egyházi érdekeinkkel ellenkező célokra fordítani engedjük. Elvégre is az államnak el kell végeznie a maga dolgát, persze a polgárok zsebéből nyert anyagi erővel. Mi szükség a szegény prot. egyháznak állami célokra, s anyagi erő dolgában az állammal szövetekezni. Nunquam est fidelis cum potente societas.

Debreceni ref. elemi iskolák népessége 1870-ben.

A mult évről szóló polgármesteri jelentés szerint, melyet örömmel vettünk és olvastunk, a nevezett évben a debreceni ref. négyosztályu elemi iskolákba járt fiu gyermek 1276, leány 1576, öszvesen tehát 2852 gyermek; 12-vel kevesebb mint 1869-ben volt, de a mult évtizedeket véve fel, mindenesetre kedvező menyiség. 37,000 véve areformátus lelkek ösz-szes számát, most 12—13 lélekre esik egy elemi iskolás gyermek. Magokat a rendes és állandó debreceni református lakosokat azonban, meggyőződésünk szerint 34—35 ezernél többre tenni alig lehet, s ekkor az arány még kedvezőbb, mert 11—12 lélekre fog esni egy elemi iskolás gyermek; a kedvező vagy kielégítő helyzetnek pedig azt tekintik, amidőn minden tiz lélekre esik egy elemi iskolás gyermek, értve négy éves elemi iskolát. Meg kell még jegyeznünk, hogy több oly református elemi isko-lás leány gyermek van, aki nem az köziskolába, hnnem az ugynevezett nevelő intézetekbe jár, s a fentebbi öszszegbe befoglalva nincs. Itt is fel-ementünk egy pár igazságot. Egyik az, hogy az oly városokban, amilyen a többek közt Debrecen is, az ipar, kereskedés sat. tanulása, vagy cse-lédi szolgálat végett nem kevés számu egyének tartózkodnak ideigle-nesen, a népiskolai statisztikai adatok megállapításánál már, az ily ideig-lenes tartózkodókat nem, hanem csak a rendes és állandó lakosok szá-mát lehet felvenni alapul. A másik igazság az, hogy ha valaki ezt mon-daná: Debrecenben a négy alsó évi elemi iskolai kötelezettség alá eső gyermekek száma 3500; iskolába pedig jár csak 2852; és így Deb-recenben jelenleg 648 iskolaköteles gyermek nő fel iskolázatlanul: az ilyen ember igennagy tévedésben lenne; mert semmitem bizonyosabb, mint az, hogy a kérdéses 4 alsó korosztályba eső, de jelenleg iskolába nem járó 648 gyermek közül legalább is háromszáz van olyan, aki egy vagy két évig járt iskolába, s így, merőben iskolázatlannak teljességgel nem mondható. Szorosan számszerént fel kell tehát vennünk időről időre az 1-ső 2-od 3-ad 4-ed éves iskolásokat. — A polgármesteri jelentésnek egyébiránt, több oly szép pontja van, mely nyilván mutatja Debre-

cen városának a közművelődés iránti élénk érdeklődését.

Egy derék debreceni polgár adománya, a debreceni főiskola építésére. — Még a mult évi julius elején volt az, amidőn a Debrecen földmiveléssel s gazdálkodással foglalkozó polgárainak egyike J á m b o r F e r e n c uram, egy korareggel bejövén hozám, mondá: „épen tegnap estve olvastam a Figyelmezőt,“ — azon füzetet t. i. amelyben a debreceni főiskola javára való adakozásra hívó szózat állott, — „elő akarok fizetni, s egyúttal a kollégyiom számára is adok valamit;“ — s ezzel egy száz o. é. forintos bankót letett asztalomra. — „Nagy köszönettel veszem — mondám — de jobb lenne azt egyenesen az illető pénztárhoz vinni.“ — „Miért? hiszen jó helyen hagyom én itt azt.“ — „Én szívesen átszolgáltathatom az illető helyre tüstént; de tetszik tudni, hogy nemsokára házról házra fognak járni a segélygyűjtők; legjobb lesz tehát akkor adni át ezt a száz forintot.“ — „Mindegy az; akkor se leszek én utólsó az adakozók közt;“ — mondá végre a jó szívü adományozó, s én a száz forintot, mit csakugyan nálam hagyott, természetesen mint a z ő a d o m á n y á t, tüstént átszolgáltattam az illető helyre. — Azt láttam egyik helybeli lapból, hogy J. F. csakugyan nem volt utólsó, sőt a tekintélyesebb adakozók között állott a rendes segélygyűjtés alkalmával is; de az itt szóban forgó egészen önkéntes szíves adományát, megemlítve sehohsem láttam. J. F-et ugyan ösmerem olyan embernek, akitől minden hiuság távol van; de mégis szükségesnek láttam felemlíteni itt ezen dolgot, és pedig azon megjegyzéssel, hogy ez adakozónak elég számos és még kiskoru tagokból is álló családja van, s mondhatjuk, hogy ha minden illetők oly arányban és készséggel adakoznának, mint ő: akkor nemcsak falai épülnének fel könnyen a debreceni főiskolának, de más dolgai is gyarapodást nyerének.

Szerkesztő.

Rövid irodalmi szemle.

Andreas, Der Protestantenverein nach seinen Grundlagen und Tendenzen untersucht und beleuchtet. Nebst Aufsätzen verwandten Inhalts. Gütersloh. Bertelsmann. 1867. 8 rétt 162. l. 16 garas.

E mű két főrésze oszlik. Az első szól a protestáns egyletnek a keresztényiséghez, a második pedig ugyanakkor a protestáns egyházhoz való viszonyairól. — Szerző igenszigorú vizsgálata alá veszi, s keményen megtámadja az egylet célját, törekvéseit sat. Azt mondja, hogy ez egylet céljának lényege nem egyéb, mint semmiféle hit, és semmiféle tekintély jogosultságát el nem ösmerni; tehát elvetni magának a szentírásnak szabályzó és döntő tekintélyét is. — A protestáns egyháznak nem megújulását, hanem romlását lehet várni az egylettől. A szabadság, amelyet ez egylet hirdet és ígér, nem az Istenben való szabadság, hanem üres, léha haszontalanság. A protestáns egyházban, kivált néhol nagyon sok javítani

való van; de az út a jobb jövő felé egyáltalában nem az, melyet a nevezett egyesület kitűzött. Különösen megróvja szerző a többek közt azon tág lelkiösmeretet vagy jellemtelenséget is, melynélfogva az egyesület valódi célja ügyesen eltakartatott; az egyesületbe lépés semmi határozott feltételhez vagy programhoz nem köttetett, hogy így minél többen kerüljenek a hálóba. Vannak is ott sokan olyanok, akikről ha kérdenők: *dic, cur hic?* mondd meg csak, hogy mért vagy te itt: egy kukkot sem tudnának felelni. — *Quid rides*; mutato nomine de te fabula narratur. — Szerző néhol tulszigoru és szenvedélyes, de az ő műve is mindenesetre megérdemli mindazok figyelmét és tanulmányát, akik korunk egyházi mozgalmairól alapos felfogással akarnak birni.

Die Macht der römischen Päpste über Fürsten Länder, Völker, Individuen, nach ihren Lehren und Handlungen, zur Würdigung ihrer Unfelbarkeit, beleuchtet von Dr. Joh. Fr. Ritter von Schulte. Prag. 1871. Temp sky. 89. lap.

E mű méltán a legnagyobb feltűnést költé mindenfelé. Szerző az egyházjog tanára a prágai egyetemen; életének már hanyatló tisztos korában van; eddigelé a legkitűnőbb védője volt a hierarchiának és a római pápa állítólagos jogainak. Maga mondja: „merem állítani, hogy én az egyház és a pápa jogainak védelmére nagyon sokat irtam;“ de miután a pápa csalhatatlanságának dogmája csakugyan megállapított, keserűen vallja meg, hogy mély csalódásban élt, s reményei meghiusultak. „Minden kétségen túl van, — írja a jeles kanonista és államtudós szerző, — hogy a pápáknak az ő saját tanaik szerint, joguk van a világi fejedelmeket letenni; a népeket a hűség alól feloldani; tartományokat s embereket ide vagy oda ajándékozni; jogot adni a foglalásokra s az emberek rabszolgákká tételére; — be van továbbá bizonyítva, miszerént a pápák azt vallják, hogy nekik joguk van a nem katolikus fejedelmeket letenni, azok alattvalóit a hűség alól feloldani, s az olyan alattvalókat, kik hívek maradnának, rabszolgaságra vitetni; továbbá az eretnekek teste, élete, javai és szabadsága felett tetszés szerint rendelkezni“ sat. Szerző szerint ezen tételeknél fogva a nem katolikus fejedelmek thrónja, a népek s egyesek jogai, becsülete, élete, javai nincsenek biztosítva. Különösen a német földön nagyon ingadozókká lettek szerző szerint a jogviszonyok, minthogy a pápa, mint tudva van, az augsburgi és vesztfáliai békekötések, és a bécsi kongresszus elen is protestált. — Nem osztjuk minden tekintetben a szerencsétlen pápaság erőlködései és szörnyeszméi feletti aggodalmat, s különösen a német protestáns fejedelmeket egyáltalában nem féltjük. El fognak azok bánni, — s vajha mások is elbánnának — úgy ahogy kell a pápasággal, melyre mostani tragikomikus görcsös vonaglásaiban csakugyan alkalmazhatják, a külföldi protestáns népek és fejedelmek Virgil — de nem Szilágyi — eme szavait:

Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.

The American Colleges and the American public.
By Noah Porter, D. D. professor in Yale College. —
Newhaven and London, 1870.

Amerikai tanintézetek rendszerét ismerteti e mű oly szellemben, mely a classicai és fegyelmi nevelésnek adja az elsőséget a hasznászati (utilitarian) tanulmányok felett, s inkább a józan fentartási elvnek (conservatismus), mint forradalmi elméleteknek hódol. Szerző szerint a tanodai és kollégiumi nevelés (az amerikai kollegiumok a német felgymáziuumoknak felelnek meg körülbelől) fejlessze és élesítse az elmét, ne halmozza azt el a részletismeretek tömegével; adjon általános műveltséget, növesse az egyes tárgyakat uraló tehetséget, s ne nyomjon a lélekbe be egyes külön tudományokat; képesítse a tanulót általában az életre, ne ez vagy amaz életpályára. E célra vezetnek legszerencsésebben a latin és görög nyelvtan, nyelvszerkezet, mondattan. Ezek adják a tanuló birtokába mintegy a nyelvtörténelem elemeit.

Porter tudor, vallásos tekintetben előnyt ad azon kollégiumoknak, melyek a keresztyénség egy határozott alakját tanítják, ölelik fel, — a pusztán világias kollégiumok felett. Ha valamely kollégium nem felekezeti, jelleme úgy tartható fen, ha vagy vallásilag közönyös (latitudinarian) kormányzók kezébe adatik, vagy igazgató testülete különböző felekezetből választatik, hogy egyik tag a másik befolyását ellenőrizze. Egyik esetben közönyösség, másikban féltékenység fog bizonyára kizárni minden valódi érdemleges vallásos oktatást, s a kollégium pusztá világiasság vagyis egyháziatlanságba sülyed. Saját hitvallással és saját imályljal istenitisztelettel (worship) bíró kollégiumnak nem kell azért kizáró és türelmetlenné lennie; a közvéleményre méltán támaszkodhatni, hogy ilyenné lenni azt ne engedje. A választás e kettő közt történhetik: vagy felekezetiesség, türelmes vagy türelmetlen legyen bár; vagy pusztán egyháziatlanság; elfogadhatóbb a kizárólagosság, sőt vakhüségből eredhető baj, — mely bajt egyébiránt az élet igyekszik a nevelt egyénekben javítani, elsimitni, — a közönyösség és hitetlenségből eredő rosznál, melyet a világ szerencsétlenül nagyon is hajlandó súlyosbitni s nevelni. (A „Saturday Review“ után kivonatilag.)

Debrecenben ifju Csáthy Károly kiadásában megjelent: A magyar királyság alkotmány története a szathmári békekötésig. Az olvasó közönség számára írta Ladányi Gedeon, a helyi hitv. debreceni főiskolában történelem tanára. I. Füzet, nagy 8-adrét. 256 lap. — Üdvözljük mind a kiadót a vállalkozásért, mind a debrecen városi nyomdát a diszes kiállításért, mind különösen a derék szerzőt szorgalmának ez újabb gyümölcséért.

Kiváló örvendetes jelenségül említjük fel mi is, hogy Petrik Géza könyvárus, Székács József egyházi beszédeit kiadni elkezdette. Az első kötet 25—30 ivvel már a folyó ápril hóban meg fog jelenni. Előfizetési ára 2 frt. 50 kr., diszes angol vászon kötésben 3 frt. Az evangéliumi keresztyénség érdekében őszintén üdvözljük a vállalatot.

Vince Dániel ploesti ref. lelkész „Grey Johanna“ című s husz nyomott ivre terjedő történelmi regényre nyit előfizetést 1 frtjával, amely május elejéig az „Erdélyi prot. Közlöny“ szerkesztőségéhez küldendő. A jövedelem a ploesti ref. magyar egyház javára fordittatik. Ajánljuk a közönség figyelmébe és pártfogásába.

Psenyczki Nagy Sándor, a francia és angol nyelvek tanára a debreceni főiskolában, az angol nyelv magán tanulásának előmozdítása végett, érdekes füzeteket indított meg: „Az angol nyelv levél-szeréni önoktatása” cím alatt, Robertson tanmódja szerint. Eddigél 3 levél, illetőleg füzet jelent meg. Egy füzet ára 30 kr. o. é. Nagyon megérdemli a vállalat minden illetők figyelmét és pártfogását, s vajha az ifju magyar ref. lelkészi nemzedék is, minél nagyobb mérvben tanulmányozhatná az angol és skót ref. egyházi irodalmat!

A pápai ref. főtanodai önképző társulat „Tavasza” cím alatt, mintegy 15 éves emlékkönyvre nyit előfizetést 1 forintjával, mely Május 1-jéig a szerkesztő választmányhoz küldendő Pápára.

Felhívás egyházi szláv írókhoz.

Aki hitfeleink keresztyén szokásait ösmeri, tudni fogja, hogy kedves halottaik fölött virasztanak. Rokonok, barátok és szomszédok: „jobb a siralmas házhoz menni” nyomán, a halottas házban összejövén: „vigyáznak és imádkoznak, hogy kísértetbe ne essenek.” Hitünk szerint ezen öskori egyházas szokás, nem akadályozandó, hanem inkább épületessé teendő; mi akkép eszközöltetik, ha ezen házi buzgólkodáshoz mért imákat és célszerű elmékedéseket, nyujtunk, gondjainkra bizott hiveinknek. Vannak szomorú példák, hogy az ily virasztásoknál hiábavalóságok gyakoroltatnak, babonával ös-zekötött mesék beszéltetnek, de sőt vannak esetek, hogy a siralmas ház evés, ivás és kártyázás tanyájává lett. Ennek legjobb ellenszere, nevezett mű kiadása.

Alólírottak, habár érzik gyöngeségüket, az ily fontos vállalat érvényesítésére; mindemellett Istenbe vetve reményüket, s az Urbani szeretett testvéreiktől, hathatós támogatást és közreműködést várva, komolyan elhatározzák ily tartalmú művet szerkeszteni és kiadni. Amiért is ezennel fölkérik az egyházi szláv írókat, valamint minden ügybuzgó lelkésztársaikat: sziveskedjenek őket ezen, a legtisztább szándéku vállalatban, támogatni, s műveikkel szerencsétetni. — A mű terve következő:

I. I m á k.

1. Haldoklók imái. 2. Haldoklókérti imák. 3. Hálaimák szerencsés kimulásért. 4. Imák a holt test fölött: a) általánosak, b) gyermekeknél, c) ifjagnál, d) apák és anyák fölött, e) öregek fölött, f) különös eseteknél: gyermekágyas asszonynál, szerencsétlen halálesetnél, erőszakos halál által kimultnál, öngyilkosnál sat.

II. Elmékedések.

Azon rendben és hason tartalommal, mint az imák a holt test fölött. Fölhasználhatók költemények, az ugynevezett búcsuztatók, valamint az egyház körül érdemeket szerzett férfiak példás kimulásának leírása.

Nagylakon. Csanád megyében, 1871-diki mártius 4-kén.

**Szeberényi Andor, és
Hrdlička Károly.**

nagylaki ág. hitv. lelkészek.